

**Reflexions
sobre les causes
de la llibertat
i
de l'opressió social**

(1934)

Pel que fa a les coses humanes, no riure, no plorar, no indignar-se, només comprendre.
Spinoza

L'ésser dotat de raó pot, de qualsevol obstacle, fer-ne matèria de treball i treure'n profit.
Marc Aureli

El període present és d'aquells en què tot el que sembla constituir normalment una raó de viure s'esvaeix, en què, a risc de caure en el desarrelament o en la inconsciència, hem de posar-ho tot en qüestió. Que el triomf dels moviments autoritaris i nacionalistes arruïni un xic pertot l'esperança que gent decidida havien posat en la democràcia i en el pacifisme, això només és una part del mal que patim; és molt més profund i molt més estès. Podem demanar-nos si hi ha cap domini de la vida pública o privada en què les deus de l'activitat i de l'esperança no estiguin enverinades per les condicions en què vivim. El treball ja no s'acompleix amb la consciència orgullosa de ser útil, sinó amb el sentiment humiliant, angoixant, de tenir un privilegi atorgat per un favor passatger de la sort, privilegi de què se n'exclou uns quants éssers humans pel sol fet de gaudir-ne; amb el sentiment, diguem-ho, de tenir una col·locació. Els empresaris han perdut aquella innocent creença en un progrés econòmic il·limitat que els feia imaginar que tenien una missió. El progrés tècnic sembla haver fet fallida, car només ha aportat a les masses, en comptes del benestar, la misèria física i moral en què les veiem debatre's; a més, les innovacions tècniques ja no són admeses enlloc, o poc se'n falta, tret d'a les indústries de guerra. Pel que fa al progrés científic, fa de mal veure a què pot ser útil anar apilant més i més coneixements en un munt ja massa gran perquè el pugui abraçar el pensament dels especialistes; i l'experiència mostra que els nostres avantpassats s'equivocaren en creure en la difusió de les llums, car a les masses només se'ls pot divulgar una miserable caricatura de la cultura científica moderna, caricatura que, lluny de formar-los el judici, els acostuma a la credulitat. Fins i tot l'art en pateix el contracop, del desarrelament general, que el priva en part del seu públic, i d'aquí que fins n'afecti la inspiració. Finalment, la vida familiar només és ansietat, d'ençà que la societat és tancada als joves. La generació per a qui l'espera febrosa de l'avenir és la vida entera vegeta, arreu del món, amb la consciència que no en té, d'avenir, que per a ella en el nostre univers no hi ha lloc. A més, aquest mal, si bé és més agut en els joves, és comú a tota la humanitat, avui. Vivim una època privada d'avenir. L'espera del que vindrà no és esperança, ja, sinó angoixa.

Hi ha, però, des de 1789, un mot màgic que conté en ell tots els avenirs imaginables i mai no és tan ric d'esperança com en les situacions desesperades; és el mot de revolució. És per això que, d'un temps cap aquí, és pronunciat sovint. Hauriem de ser, sembla, en ple període revolucionari; de fet, però, tot s'esdevé com si el moviment revolucionari caigués en decadència juntament amb el règim que aspira a destruir. D'un segle ençà, cada generació de revolucionaris ha posat successivament l'esperança en una revolució propera; avui, aquesta esperança ha perdut tot el que podia fer-li de suport. Ni en el règim sortit de la revolució d'Octubre, ni en les dues Internacionals, ni en els partits socialistes o comunistes independents, ni en els sindicats, ni en les organitzacions anarquistes, ni en els petits agrupaments de joves que han sorgit en tan gran nombre darrerament, no s'hi pot trobar res de vigorós, ni de sa ni de pur; fa molt que la classe obrera no ha donat cap signe d'aquesta espontaneïtat amb què comptava Rosa Luxembourg, que, d'altra banda, mai no s'ha manifestat més que per a ser tot seguit negada en sang; les classes mitjanes només són seduïdes per la revolució quan els és evocada amb fins demagògics per aprenents de dictador. Hom repeteix sovint que la situació és objectivament revolucionària, i que només falla el "factor subjectiu"; ¡com si la manca total de l'única força que podria transformar el règim no fos un caràcter objectiu de la situació actual, les arrels del qual cal cercar en l'estructura de la nostra societat! És per això que el primer deure que ens imposa el període present és tenir prou coratge intel·lectual per a demanar-nos si el terme de revolució no és més que un mot, si té cap contingut precís, si no és pas simplement una de les nombroses mentides suscidades pel règim capitalista en la seva expansió i que la crisi actual ens fa el servei de dissipar. Aquesta demanda pot semblar despietada, per mor de tots els éssers nobles i purs que ho han sacrificat tot, fins la vida, a aquest mot. Només uns sacerdots, però, poden pretendre de mesurar el valor d'una idea per la quantitat de sang que hagi fet vessar. Qui sap si els revolucionaris no han donat la seva sang tan endebades com els grecs i els troians del poeta que, enganyats per una falsa aparença, es van batre durant deu anys entorn de l'ombra d'Helena.

Crítica del marxisme

Fins als temps d'avui, tots els qui han sentit la necessitat de refermar els seus sentiments revolucionaris amb concepcions precises han trobat o cregut trobar aquestes concepcions en Marx. S'ha volgut entendre d'una vegada per totes que Marx, gràcies a la seva teoria general de la història i a la seva anàlisi de la societat burgesa, ha demostrat la necessitat ineluctable d'un capgirament proper en què l'opressió que ens fa patir el règim capitalista serà abolida; i, a força d'estar-ne persuadit, hom fins es dispensa en general d'examinar-ne de més a prop la demostració. El "socialisme científic" ha passat a l'estat de dogma, exactament com tots els resultats obtinguts per la ciència moderna, resultats en què tothom pensa que té el deure de creure, sense mai cap intenció de preguntar-se sobre el mètode emprat. Pel que fa a Marx, si intentem d'assimilar verdaderament la seva demostració, ens adonem de seguida que comporta moltes més dificultats de les que els propagandistes del "socialisme científic" deixen suposar.

A dir veritat, Marx dóna admirablement compte del mecanisme de l'opressió capitalista; però en dóna compte tan bé que amb prou feines podem afigurar-nos com

aquest mecanisme podria deixar de funcionar. Ordinàriament, d'aquesta opressió només se'n reté l'aspecte econòmic, és a dir, l'extorsió de la plusvàlua; i, si ens atenim a aquest punt de vista, és certament fàcil d'explicar a les masses que aquesta extorsió va lligada a la competència, lligada al seu torn aquesta a la propietat privada, i que el dia que la propietat esdevindrà col·lectiva tot anirà bé. Tanmateix, fins i tot dins els límits d'aquest raonament aparentment simple, un examen atent hi trobaria mil dificultats. Car Marx ha prou mostrat que la verdadera raó de l'explotació dels treballadors no és pas el desig que tindrien els capitalistes de fruir i consumir, sinó la necessitat d'engrandir l'empresa al més ràpid possible a fi de fer-la més potent que les de la competència. Ara bé, no és pas solament l'empresa, ans tota mena de col·lectivitat treballadora, la que sigui, que té necessitat de restringir al màxim el consum dels seus membres per a consagrar tant de temps com pugui a forjar-se armes contra les col·lectivitats rivals; de manera que, mentre hi hagi sobre la superfície terrestre una lluita pel poder i mentre el factor decisiu de la victòria sigui la producció industrial, els obrers seran explotats. A dir veritat, Marx suposava precisament, sense però demostrar-ho, que tota espècie de lluita pel poder desapareixerà el dia que el socialisme s'haurà establert en tots els països industrials; l'única desgràcia és que, com Marx mateix havia reconegut, la revolució no es pot pas fer a tot arreu alhora; i quan es fa en un país, no suprimeix pas, per a aquest país, ans al contrari l'accentua, la necessitat d'explotar i oprimir les masses treballadores, de por de ser més feble que els altres països. És allò de què la revolució russa en constitueix una il·lustració dolorosa.

Si considerem altres aspectes de l'opressió capitalista, n'apareixen d'altres, de dificultats, encara més temibles, o, més ben dit, apareix la mateixa dificultat a la llum d'una claror més forta. La força que té la burgesia per a explotar i oprimir els obrers resideix en els fonaments de la nostra vida social, i no es pot anorrear amb cap transformació política o jurídica. Aquesta força és primerament i essencialment el règim de la producció moderna, és a dir, la gran indústria. Pel que fa a això, abunden en Marx les fórmules vigoroses sobre l'asserviment del treball viu al treball mort, "el capgirament de la relació entre objecte i subjecte", "la subordinació del treballador a les condicions materials del treball". "A la fàbrica", escriu en el *Capital*, "hi ha un mecanisme, independent dels treballadors, que els incorpora com a rodes dentades vives... La separació entre el treball manual i les forces espirituals que intervenen en la producció, i la transformació de les segones en poder del capital sobre el treball, troben l'acabat en la gran indústria basada en el maquinisme. El detall del destí individual del manobre de màquina s'esvaeix com un no-res davant la ciència, les formidables forces naturals i el treball col·lectiu, incorporats al conjunt de màquines i constituint amb elles el poder de l'amo". Així, la completa subordinació de l'obrer a l'empresa i als qui la dirigeixen reposa damunt l'estructura de la fàbrica, no pas damunt el règim de la propietat. Igualment, "la separació entre el treball manual i les forces espirituals que intervenen en la producció", o, segons una altra fórmula, "la degradant divisió del treball en treball manual i treball intel·lectual", és la base de la nostra cultura, que és una cultura d'especialistes. La ciència és un monopoli, no pas a causa d'una mala organització de la instrucció pública, sinó per la seva pròpia naturalesa; els profans només hi tenen accés als resultats, no pas als mètodes, és a dir, només hi poden creure, no pas assimilar. Fins el "socialisme científic" s'ha mantingut com a monopoli d'uns quants, i els "intel·lectuals" tenen desgraciadament els mateixos privilegis en el moviment obrer que en la societat burgesa. I s'esdevé el mateix, també, en el pla polític. Marx havia clarament percebut que l'opressió estatal reposa en l'existència d'aparells de govern permanents distints de la població, és a dir, els

aparells burocràtic, militar i policial; però aquests aparells permanents són l'efecte inevitable de la distinció radical que de fet hi ha entre les funcions de direcció i les d'execució. També en aquest punt el moviment obrer reproduïx integralment els vicis de la societat burgesa. En tots els plans topem amb el mateix obstacle. Tota la nostra civilització es fonamenta en l'especialització, la qual implica l'asserviment dels qui executen als qui coordinen; i sobre una base com aquesta l'opressió només es pot organitzar i perfeccionar, no pas alleujar. En no haver elaborat, la societat capitalista, dins seu, ni de lluny, les condicions materials d'un règim de llibertat i d'igualtat, la instauració d'un tal règim exigiria una transformació prèvia de la producció i de la cultura.

Que Marx i els seus deixebles hagin pogut creure tanmateix en la possibilitat d'una democràcia efectiva damunt les bases de la civilització actual només es pot entendre si es té en compte la seva teoria del desenvolupament de les forces productives. Sabem que, als ulls de Marx, aquest desenvolupament constitueix, en darrera anàlisi, el verdader motor de la història, i que és gairebé il·limitat. Cada règim social, cada classe dominant té la "tasca", la "missió històrica", de dur les forces productives a un nivell cada vegada més alt, fins al dia que tot progrés ulterior és aturat pels quadres socials; en aquest moment les forces productives es revoltent, esbotzen els quadres, i una classe nova s'empara del poder. Constatar que el règim capitalista esclafa milions d'homes, això només permet de condemnar-lo moralment; allò que constitueix la condemna històrica del règim és que, després d'haver fet possible el progrés de la producció, ara el dificulti. La tasca de les revolucions consisteix essencialment en l'emancipació, no pas dels homes, sinó de les forces productives. A dir veritat, queda clar que, a la que hauran atès un desenvolupament suficient perquè la producció pugui acomplir-se al preu d'un feble esforç, les dues tasques coincidiran; i Marx suposava que aquest és el cas, a la nostra època. És aquesta suposició el que li ha permès d'establir un acord, indispensable per a la seva tranquil·litat moral, entre les seves aspiracions idealistes i la seva concepció materialista de la història. Als seus ulls, la tècnica actual, un cop alliberada de les formes capitalistes de l'economia, podria donar als homes, ja des d'ara, prou lleure per a permetre'ls un desenvolupament harmoniós de les seves facultats i, per consegüent, fer desaparèixer en certa mesura l'especialització degradant establerta pel capitalisme; i, sobretot, el desenvolupament ulterior de la tècnica alleujaria cada cop més el pes de la necessitat material i, com a conseqüència immediata, el de la coerció social, fins a arribar la humanitat a un estat que es podria dir pròpiament paradisiac, en què la producció més abundosa costaria un esforç insignificant, en què l'antiga maledicció del treball seria esborrada, en resum, en què es retrobaria el benestar d'Adam i Eva d'abans de la seva falta. Es comprèn molt bé, partint d'aquesta concepció, la posició dels bolxevics, i per què tots, Trotsky inclòs, tracten les idees democràtiques amb el més gran menyspreu. S'han trobat impotents per a realitzar la democràcia obrera prevista per Marx; però no s'inquieten pas gens per tan poca cosa, convençuts com estan d'una banda que tota temptativa d'acció social que no consisteixi a desenvolupar les forces productives està destinada per endavant al fracàs i, d'altra banda, que tot progrés de les forces productives fa avançar la humanitat en la via de l'alliberament, fins si és a costa d'una opressió provisional. Amb una tal seguretat moral, no és pas sorprenent que hagin deixat el món bocabadat per la seva força.

És rar, tanmateix, que les creences reconfortants siguin alhora raonables. La concepció marxista de les forces productives, fins i tot abans d'examinar-la, colpeix pel caràcter mitològic que presenta en tota la literatura socialista, on és admesa com un postulat. Marx no ho explica mai, per què les forces productives tendirien a créixer; en admetre

sense prova aquesta tendència misteriosa, s'assembla no pas a Darwin, com li agradava de creure, sinó a Lamarck, que fonamentava semblantment tot el seu sistema biològic en una tendència inexplicable dels éssers vius a l'adaptació. Igualment, ¿per què, quan les institucions socials s'oposen al desenvolupament de les forces productives, la victòria ha de ser per endavant més d'aquestes que no d'aquelles? Marx, evidentment, no suposa pas que els homes transformin conscientment la seva situació social per tal de millorar la seva situació econòmica; ho sap prou, que fins avui les transformacions socials no han anat mai acompanyades d'una consciència clara del seu abast real; admet doncs implícitament que les forces productives tenen una virtut secreta que els permet de superar els obstacles. I, finalment, ¿per què posa sense demostració, i com a veritat evident, que les forces productives són susceptibles d'un desenvolupament il·limitat? Tota aquesta doctrina, damunt la qual reposa enterament la concepció marxista de la revolució, és absolutament desproveïda de tot caràcter científic. Per a comprendre-la, cal fer memòria dels orígens hegelians del pensament marxista. Hegel creia en un esperit amagat obrant a l'univers, i que la història del món és simplement la història d'aquest esperit del món, el qual, com tot el que és espiritual, tendeix indefinidament a la perfecció. Marx va pretendre "redreçar" la dialèctica hegeliana, que acusava de no tenir "ni cap ni peus"; i va substituir, com a motor de la història, l'esperit per la matèria; però, per una paradoxa extraordinària, va concebre la història, a partir d'aquesta rectificació, com si atribuís a la matèria allò que és l'essència de l'esperit, la perpètua aspiració a millorar. En això, d'altra banda, s'acordava amb el corrent general del pensament capitalista; transferir el principi del progrés de l'esperit a les coses és donar una expressió filosòfica a aquest "capgirament de la relació entre el subjecte i l'objecte" en què Marx veia l'essència del capitalisme. L'embranchida de la gran indústria havia fet de les forces productives la divinitat d'una mena de religió, de la qual Marx, malgrat ell mateix, en patí la influència en elaborar la seva concepció de la història. El terme de religió pot sorprendre, quan es tracta de Marx; però creure que la nostra voluntat convergeix amb una voluntat misteriosa que obraria al món i ens ajudaria a vèncer és pensar religiosament, és creure en la Providència. A més, el vocabulari de Marx n'és testimoni, car conté expressions quasi místiques, com ara «la missió històrica del proletariat». Aquesta religió de les forces productives, en nom de la qual tot de generacions de caps d'empresa han esclafat sense remordiments les masses treballadores, constitueix igualment un factor d'opressió a l'interior del moviment socialista; totes les religions fan de l'home un simple instrument de la Providència, i el socialisme, també ell, posa els homes al servei del progrés històric, és a dir, del progrés de la producció. És per això que, sigui quin sigui l'ultratge infligit a la memòria de Marx pel culte que li adrecen els opressors de la Rússia moderna, no és pas del tot immerescut. Marx, ben cert, no va tenir mai altre mòbil que una aspiració generosa a la llibertat i a la igualtat; només que, aquesta aspiració, separada de la religió materialista amb què es confonia en el seu esperit, pertanyia només al que ell en deia desdenyosament socialisme utòpic. Si l'obra de Marx no contingués res més preciós que això, es podria oblidar sense inconvenients, tret d'almenys les anàlisis econòmiques.

No és pas el cas, però; es troba en Marx una concepció altra que no aquest hegelianisme a repèl, a saber, un materialisme que ja no té res de religiós i constitueix no pas una doctrina, ans un mètode de coneixement i d'acció. No és pas estrany de veure així en força grans esperits dues concepcions distintes, i fins incompatibles, confondre's mercès a la imprecisió inevitable del llenguatge; absorbits per l'elaboració de noves idees, els manca temps per a l'examen crític del que han trobat. La gran idea de Marx és que en la societat, com en la natura, res no s'hi fa que no sigui per transformacions materials.

“Els homes fan la seva pròpia història, però en determinades condicions”. Desitjar no és res, cal conèixer les condicions materials que determinen les nostres possibilitats d’acció; i, en el terreny social, aquestes condicions són definides per la manera com l’home, en satisfer les seves necessitats, obeeix les necessitats materials; altrament dit, són definides pel mode de producció. Una millora metòdica de l’organització social suposa per endavant un estudi aprofundit del mode de producció, per intentar de saber el que se’n pot esperar en l’avenir immediat i en el llunyà des del punt de vista del rendiment, quines formes d’organització social i de cultura són compatibles amb ell i, finalment, com se’l pot transformar. Sols uns éssers irresponsables podrien negligir un tal estudi i pretendre tanmateix de regir la societat; i per desgràcia aquest és el cas arreu, tant en els medis revolucionaris com en els dirigents. El mètode materialista, aquest instrument que Marx ens va llegar, és un instrument verge; cap marxista no l’ha fet verdaderament servir, començant per Marx. L’única idea verament preciosa que es troba en l’obra de Marx és també l’única a ser del tot negligida. No és pas estrany que els moviments socials sorgits de Marx hagin fet fallida.

La primera qüestió a posar és la del rendiment del treball. ¿Tenim raons per a suposar que la tècnica moderna, al seu nivell actual, pugui ser capaç, en la hipòtesi d’un repartiment equitatiu, d’assegurar a tothom prou de benestar i de lleure perquè el desenvolupament de l’individu deixi de trobar-se dificultat per les condicions modernes del treball? Sembla com si hi hagués, en això, moltes il·lusions, hàbilment mantingudes per la demagògia. No són pas els profits el que cal calcular; els que es reinverteixen a la producció serien en conjunt sostrets als treballadors en qualsevol règim. Caldria poder fer la suma de tots els treballs de què, per mitjà d’una transformació del règim de la propietat, ens poguéssim dispensar. I encara la qüestió no quedaria pas resolta, amb això; cal tenir en compte els treballs que implicaria la reorganització completa de l’aparell de producció, reorganització necessària perquè la producció s’adaptés al nou fi, a saber, el benestar de les masses; cal no oblidar que la fabricació d’armaments no fóra abandonada mentre el règim capitalista no fos destruït arreu; sobretot, cal preveure que la destrucció del profit individual, tot i fer desaparèixer certes formes de balafament, en suscitaria necessàriament d’altres. Uns càlculs precisos són evidentment impossibles d’establir; però no són pas indispensables per a percebre que la supressió de la propietat privada fóra lluny de ser prou per a impedir que la feina de les mines i de les fàbriques continués pesant com un esclavatge sobre els qui hi estan subjectes.

Però, si l’estat actual de la tècnica no és prou per a alliberar els treballadors, ¿podem almenys raonablement esperar que estigui destinada a un desenvolupament il·limitat, que implicaria un creixement il·limitat del rendiment del treball? Això és admès de tothom, tant entre els capitalistes com entre els socialistes, i sense el més mínim estudi previ de la qüestió; n’hi ha prou que el rendiment de l’esforç humà hagi augmentat de manera mai vista aquests tres segles perquè esperem que aquest creixement prossegueixi al mateix ritme. La nostra cultura autoconsiderada científica ens ha dut a aquesta funesta habitud de generalitzar, d’extrapolar arbitràriament, en comptes d’estudiar les condicions del fenomen i els límits que impliquen; i Marx, que el seu mètode dialèctic havia de preservar d’un tal error, hi va caure, en aquest punt, com els altres.

El problema és capital, i de natura a determinar totes les nostres perspectives; cal formular-lo amb la màxima precisió. A aquest efecte, importa de saber primerament en què consisteix el progrés tècnic, quins factors hi intervenen, i examinar separatament cada factor; car confonem, sota el nom de progrés tècnic, tot de procediments enterament diferents que ofereixen possibilitats de desenvolupament diferents. El primer

procediment que s'ofereix a l'home per a produir més amb menys esforç és la utilització de les deus naturals d'energia; i és veritat en cert sentit que no podem pas assignar als beneficis d'aquest procediment un límit precís, perquè ignorem quines noves energies podem mai utilitzar; però tampoc no podem dir que pugui haver-hi en aquest camí perspectives de progrés indefinit, ni que el progrés hi sigui en general assegurat. Car la natura no ens la dóna pas, aquesta energia, sigui quina sigui la forma en què es presenti, força animal, hulla o petroli; cal arrencar-la-hi i transformar-la amb treball, per adaptar-la als nostres fins. Ara, aquest treball, amb el temps, no es fa pas cada cop més petit; actualment, és fins el contrari, el que s'esdevé, car l'extracció de l'hulla i del petroli és progressivament i automàticament menys fructuosa i més costosa. I, més encara, els jaciments avui coneguts són destinats a esgotar-se d'aquí a un temps relativament curt. Se'n poden trobar més, de jaciments; però la recerca i la instal·lació d'explotacions noves, algunes de les quals fallaran, tot plegat serà costós; a més, no sabem pas quants n'hi ha, en general, de jaciments desconeguts, i de tota manera la quantitat no serà pas il·limitada. També es poden trobar, i sens dubte algun dia caldrà fer-ho, deus d'energia noves; només que, però, res no garanteix que la seva utilització exigeixi menys treball que la utilització de l'hulla o dels olis pesats; el contrari és igualment possible. Fins i tot pot passar rigorosament que la utilització d'una deu d'energia nova costi una suma de treball superior als esforços humans que amb ella es vulguin estalviar. En aquest domini, qui decideix és l'atzar; car la descoberta d'una deu d'energia nova fàcilment accessible o d'un procediment econòmic de transformació d'una deu d'energia coneguda no és pas d'aquelles coses a què estiguem segurs d'arribar-hi a condició de pensar-hi amb mètode i dedicar-hi temps. Ens en fem il·lusions perquè tenim el costum de considerar el desenvolupament de la ciència des de fora i en bloc; poc ens n'adonem, que, si certs resultats científics depenen únicament del bon ús que el científic faci de la seva raó, d'altres tenen per condició troballes inesperades. És aquest el cas, en la utilització de les forces de la natura. Certament, tota deu d'energia és, de segur, transformable; però el científic, en la seva recerca, no està pas més segur de trobar res econòmicament favorable que l'explorador de descobrir un territori fèrtil. D'això se'n pot posar com a exemple instructiu les famoses experiències amb l'energia tèrmica de les mars, entorn de les quals tant de soroll es féu i tant per a no res. Així, doncs, des que l'atzar entra en joc, la noció de progrés continu ja no és aplicable. Per tant, esperar que el desenvolupament de la ciència menarà un dia, de manera en certa manera automàtica, al descobriment d'una deu d'energia utilitzable gairebé immediatament per a totes les necessitats humanes, això és somiar. No es pot pas demostrar que sigui impossible; i, a dir veritat, també és possible que un bon dia una transformació sobtada de l'ordre astronòmic impedeixi a vastes extensions del globus terraquí el clima encisador que permet a certes poblacions primitives, diuen, de viure sense treballar; les possibilitats d'aquest ordre, però, no s'han de prendre mai en consideració. En conjunt, no fóra pas raonable de pretendre determinar des d'ara el que l'avenir reserva al gènere humà en aquest domini.

Només n'hi ha un altre, de recurs, d'altra banda, que permeti de disminuir la suma de l'esforç humà, a saber, el que es pot anomenar, servint-nos d'una expressió moderna, la racionalització del treball. Hi podem distingir dos aspectes, l'un concernent la relació entre els esforços simultanis, l'altre la relació entre els esforços successius; en tots dos casos el progrés consisteix a augmentar el rendiment dels esforços per la forma de combinar-los. És claríssim que en aquest domini es pot fer abstracció rigorosament dels atzars, i que la noció de progrés hi té sentit; la qüestió és saber si aquest progrés és il·limitat i, en cas contrari, si encara en som lluny, del límit. Pel que fa al que se'n pot dir

la racionalització del treball en l'espai, els factors d'economia són la concentració, la divisió i la coordinació dels treballs. La concentració del treball implica la disminució de totes les menes de despeses englobables sota el nom de costos generals, entre les quals les relatives al local, els transports i de vegades l'utilitatge. La divisió del treball té efectes molt més sorprenents. Tant permet d'obtenir una rapidesa considerable en l'execució d'obres que treballadors isolats podrien acomplir igual de bé però molt més lentament, i això perquè cada un d'ells hauria de fer pel seu compte l'esforç de coordinació que l'organització del treball permet d'assumir a un sol home —la célebre anàlisi d'Adam Smith sobre la fabricació d'agulles de cap n'és un exemple—, com, també, i és el més important, amb la coordinació dels esforços fa possibles obres colossals sobrepassant infinitament les possibilitats de l'home sol. Cal tenir en compte també les economies que, pel que fa als transports d'energia i de matèries primeres, permet l'especialització per regions; i sens dubte encara tot d'altres economies que fóra massa llarg de cercar. Sigui com sigui, només que fem un cop d'ull al règim actual de la producció, sembla prou clar no sols que aquests factors economitadors tenen un límit més enllà del qual esdevenen factors de despesa, sinó a més a més que aquest límit ja és atès i depassat. De fa anys, l'engrandiment de les empreses s'acompanya no pas d'una minva, ans d'un creixement dels costos generals; el funcionament de l'empresa, esdevingut massa complex per a permetre'n un control eficaç, deixa un marge cada cop més gran al balafament i suscita una extensió accelerada i sens dubte en certa mesura parasitària del personal dedicat a la coordinació de les diverses parts de l'empresa. L'extensió dels intercanvis, que havia jugat en altres temps un paper formidable com a factor de progrés econòmic, es posa també a causar més costos que no pas n'evita, perquè les mercaderies resten molt de temps improductives, perquè el personal dedicat als intercanvis creix també a un ritme accelerat, i perquè els transports consumeixen una energia contínuament creixent per les innovacions destinades a augmentar-ne la rapidesa, innovacions necessàriament cada cop més costoses i menys eficaces com més se'n succeeixen. Així, des de tots els punts de vista, el progrés es transforma avui, matemàticament parlant, en regressió.

El progrés degut a la coordinació dels esforços en el temps és sens dubte el factor més important del progrés tècnic; i també el més difícil d'analitzar. Des de Marx, hi ha el costum de designar-lo parlant de la substitució del treball viu pel treball mort, fórmula d'una espantosa imprecisió, en el sentit que evoca la imatge d'una evolució contínua vers una etapa de la tècnica en què, diguem, tots els treballs a fer ja foren fets. Aquesta imatge és tan quimèrica com la de la deu natural d'energia tan immediatament accessible a l'home com la seva pròpia força vital. La substitució que diem posa simplement al lloc dels moviments per a obtenir directament certs resultats uns altres moviments produint indirectament aquests resultats mercès a la disposició assignada a coses inerts; és, sempre, confiar a la matèria el que semblava ser el paper de l'esforç humà, però en comptes d'utilitzar-hi l'energia que aporten certs fenòmens naturals, utilitzant-hi la resistència, la solidesa, la duresa de certs materials. Tant en un cas com en l'altre, les propietats de la matèria cega i indiferent només poden ser adaptades als fins humans pel treball humà; i tant en un cas com en l'altre la raó impedeix d'admetre per endavant que aquest treball d'adaptació hagi de ser inferior necessàriament a l'esforç que haurien d'aportar els homes per a atènyer directament la finalitat que duen al cap. Però així com la utilització de les deus naturals d'energia depèn, en una part considerable, de troballes imprevisibles, a la utilització de materials inerts i resistents s'hi ha arribat en conjunt en una progressió contínua que es pot abraçar i prolongar en el pensament un cop se n'ha percebut el principi. La primera etapa, vella com la humanitat, consistí a confiar, a objectes col·locats

en llocs convenients, tots els esforços de resistència que tenien per finalitat impedir certs moviments de certes coses. La segona etapa defineix el maquinisme pròpiament dit; el maquinisme esdevingué possible el dia que hom s'adonà que es podia no sols fer servir la matèria inert per a assegurar la immobilitat allà on calia, sinó també encarregar-li de conservar les relacions permanents dels moviments entre ells, relacions que fins aleshores havien de ser cada cop establerts pel pensament. Per a això calia, i és prou, que es poguessin inscriure aquestes relacions, transposant-les-hi, en les formes impreses en la matèria sòlida. Així, un dels primers progressos que obriren el camí al maquinisme consistí a dispensar el teixidor de fer correspondre al dibuix de la roba la tria dels fils a estirar sobre el teler, i això mercès a un cartró amb forats que es corresponien amb el dibuix. Si, en les diverses espècies de treball, només s'han pogut obtenir transposicions d'aquest ordre a poc a poc i gràcies a invencions aparentment degudes a la inspiració o a l'atzar, és perquè el treball manual combina els elements permanents que conté dissimulant-los al més sovint sota una aparença de varietat; és per això que la gran indústria hagué de ser precedida pel treball parcel·lari de les manufactures. Finalment, la tercera i darrera etapa correspon a la tècnica automàtica, que tot just comença d'aparèixer; el seu principi consisteix en la possibilitat de confiar a la màquina no solament una operació sempre idèntica a si mateixa sinó també un conjunt d'operacions variades. Aquest conjunt pot ser tan gran i tan complex com es vulgui; cal solament que es tracti d'una varietat definida i limitada per endavant. La tècnica automàtica, que es troba encara en un estat en certa manera primitiu, pot doncs teòricament desenvolupar-se indefinidament; i la utilització d'una tal tècnica per a satisfer les necessitats humanes no comporta altres límits que els que imposa la part de l'imprevist en les condicions de l'existència humana. Si es poguessin concebre condicions de vida no comportant absolutament cap imprevis, el mite americà del robot tindria sentit, i la supressió completa del treball humà per un condicionament sistemàtic del món fóra possible. Però no no, això només són ficcions; ara, però, aquestes ficcions foren útils d'elaborar, a títol de límit ideal, si els homes tinguessin almenys el poder de fer minvar progressivament amb mètode aquesta part d'imprevist en les seves vides. Però tampoc no és el cas, i mai cap tècnica no dispensarà els homes de renovar i adaptar contínuament, amb la suor del front, l'utilitatge de què se serveixen.

En aquestes condicions, és fàcil de concebre que un cert grau d'automatisme pugui ser més costós en esforços humans que no un de menys elevat. Almenys en abstracte, és fàcil de concebre; és gairebé impossible, però, d'arribar-hi a una apreciació concreta a causa del gran nombre de factors que caldria tenir en compte. L'extracció dels metalls de què són fetes les màquines només es pot operar amb treball humà; i com que es tracta de mines, el treball esdevé penós com més va més més, sense comptar-hi que els jaciments coneguts poden esgotar-se de manera relativament ràpida; els homes es reproduïxen, el ferro no. Cal no oblidar tampoc, encara que els balanços financers, les estadístiques i les obres dels economistes no es dignin a tenir-ho en compte, que el treball de les mines és més dolorós, esgotador i perillós que la majoria dels altres treballs; el ferro, el carbó, la potassa, tots aquests productes, són tacats de sang. A part d'això, les màquines automàtiques només són avantatjoses mentre hom se'n serveix per produir en sèrie i en quantitats massives; el seu funcionament va doncs lligat al desordre i al balafament que comporta la centralització econòmica exagerada; a més, creen la temptació de produir molt més del que caldria per a satisfer les necessitats reals, cosa que duu a despendre sense profit tresors de força humana i de matèries primeres. Cal no negligir tampoc la despesa que tot progrés tècnic comporta, per les recerques prèvies, la necessitat d'adaptació a aquest

progrés d'altres branques de la producció i l'abandonament del vell material, que sovint és llençat quan encara podria servir molt més. Res de tot això no és susceptible de ser ni aproximadament mesurat. Tan sols és clar, en conjunt, que, com més elevat és el nivell de la tècnica, més els avantatges que poden aportar els nous progressos disminueixen en relació als inconvenients. Tanmateix, no tenim cap mitjà per a aclarir si som a prop o lluny del límit a partir del qual el progrés tècnic hagi de transformar-se en factor de regressió econòmica. Tan sols podem assajar de deduir-ho empíricament, de segons com evolucioni l'economia actual.

Ara bé, el que veiem és que, d'uns anys cap aquí, a gairebé totes les indústries, les empreses refusen sistemàticament d'acollir les innovacions tècniques. La premsa socialista i comunista en treu declamacions eloqüents contra el capitalisme, però omet d'explicar per quin miracle unes innovacions actualment dispendioses esdevindrien econòmicament avantatjoses en un règim socialista o que s'ho digués. És més raonable de suposar que en aquest domini no devem ser lluny del límit del progrés útil; i, fins i tot, tenint en compte que la complicació de les relacions econòmiques actuals i l'extensió formidable del crèdit impedeixen als caps d'empresa d'adonar-se immediatament de si cert factor en altre temps avantatjós ha deixat de ser-ho, se'n pot concloure, amb totes les reserves que convinguin en un problema tan confús, que versemblantment aquest límit ja s'ha ultrapassat.

Un estudi seriós de la qüestió, a dir veritat, hauria de prendre en consideració tot d'altres elements. Els diversos factors que contribueixen a fer créixer el rendiment del treball no es desenvolupen pas separadament, tot i que calgui separar-los en l'anàlisi; es combinen, i aquestes combinacions produeixen efectes difícils de preveure. D'altra banda, el progrés tècnic no sols serveix per a obtenir, amb poca despesa, el que abans s'obtenia amb molts esforços; fa també possibles obres que haurien estat sense ell gairebé inimaginables. Es podria examinar el valor d'aquestes possibilitats noves, tenint en compte que no sols són possibilitats de construcció, ans també de destrucció. Però un tal estudi hauria obligatòriament de tenir en compte les relacions econòmiques i socials que van necessàriament lligades a cada forma determinada de la tècnica. De moment, n'hi ha prou d'haver comprès que la possibilitat de progressos tècnics ulteriors, pel que fa al rendiment del treball, no és gens fora de dubte; que, segons tota aparença, actualment tenim tantes raons per a esperar de veure'l minvar com de veure'l augmentar; i, la cosa més important, que un creixement continu i il·limitat d'aquest rendiment és, pròpiament parlant, inconcebible. És únicament l'embriaguesa produïda per la rapidesa del progrés tècnic el que ha fet néixer la follia idea que el treball podria un dia esdevenir superflu. En el pla de la ciència pura, aquesta idea s'ha traduït en la recerca de la "màquina del moviment perpetu", és a dir, de la màquina que produiria indefinidament treball sense mai dependre'n; i els científics li han fet prompta justícia oposant-li la llei de la conservació de l'energia. En el domini social, les divagacions són més ben acollides. "L'etapa superior del comunisme", considerada per Marx com el darrer terme de l'evolució social és, en suma, una utopia absolutament anàloga a la del moviment perpetu. I és en nom d'aquesta utopia que els revolucionaris han vessat la seva sang. Més ben dit, l'han vessada en nom o bé d'aquesta utopia o bé de la creença igualment utòpica que el sistema de producció actual podria, amb un simple decret, posar-se al servei d'una societat d'homes lliures i iguals. ¿Què té d'estrany que tota aquesta sang s'hagi escolat debades? La història del moviment obrer s'il·lumina així amb una llum cruel però particularment viva. Podem resumir-la tota sencera remarcant que la classe obrera només ha fet prova de força en la mesura que ha servit una cosa altra que no la revolució obrera. El moviment obrer ha pogut crear una il·lusió de poder mentre ha tractat de liquidar els

vestigis del feudalisme, d'endegar la dominació capitalista, bé sigui en la forma de capitalisme privat, bé en la de capitalisme d'Estat, com n'és el cas a Rússia; i ara que en aquest terreny el seu paper s'ha acabat, i que la crisi posa davant seu el problema de la presa efectiva del poder per les masses treballadores, es disgrega i es dissol amb una rapidesa que fa miques el coratge dels qui havien posat en ell la seva fe. Damunt les seves ruïnes es desenvolupen tot de controvèrsies inacabables, que només es poden apaivagar amb les fórmules més ambigües; car, entre tots els qui s'obstinen encara a parlar de revolució, potser no n'hi ha dos que atribueixin a aquest terme el mateix contingut. Cosa que no té res d'estrany. El mot revolució és un mot pel qual es mata, pel qual es mor, pel qual s'envien les masses populars a la mort; és un mot, però, sense gens de contingut.

Potser mentrestant es pot donar un sentit a l'ideal revolucionari, si no en tant que perspectiva possible, almenys en tant que límit teòric de les transformacions socials realitzables. El que demanariem a la revolució és l'abolició de l'opressió social; però, per tal que aquesta noció tingui almenys possibilitats de tenir alguna significació, cal tenir cura de distingir entre opressió i subordinació dels capricis individuals a l'ordre social. Mentre hi hagi societat, aquesta tancarà la vida dels individus dins de límits molt estrets i els imposarà unes regles; però aquesta coerció inevitable només mereix de ser anomenada opressió en la mesura que, en provocar una separació entre els qui l'exerceixen i els qui la pateixen, deixi els segons a la discreció dels primers i faci així pesar fins a l'esclafament físic i moral la pressió dels qui manen damunt dels qui executen. Fins i tot després d'aquesta distinció, res no permet d'entrada de suposar que la supressió de l'opressió sigui possible o solament concebible a títol de límit. Marx va fer veure fortament, en anàlisi de què ni ell en va acabar de veure l'abast, que el règim actual de producció, és a dir, la gran indústria, redueix l'obrer a ser només un engranatge de la fàbrica i un simple instrument en mans dels qui la dirigeixen; i és debades d'esperar que el progrés tècnic pugui, per una disminució progressiva i contínua de l'esforç de producció, alleujar, fins a fer-lo gairebé desaparèixer, el doble pes, damunt l'home, de la natura i de la societat. El problema és doncs ben clar; es tracta de saber si es pot concebre una organització de la producció que, tot i que incapaç d'eliminar les necessitats naturals i la coerció social que en resultaria, els permetés almenys d'exercir-se sense esclafar esperits i cossos sota l'opressió. En una època com la nostra, haver arribat a comprendre clarament aquest problema és potser una condició per a poder viure en pau amb un mateix. Si s'arriben a concebre concretament les condicions d'aquesta organització alliberadora, només queda que exercir, per a adreçar-s'hi, tot el poder d'acció, petit o gran, de què es disposi; i si es comprèn clarament que la possibilitat d'un tal mode de producció no és ni tan sols concebible, almenys s'hi guanya de poder legítimament resignar-se a l'opressió, i deixar de creure-se'n còmplice per no fer res d'eficax per impedir-la.

Anàlisi de l'opressió

Es tracta, en suma, de conèixer allò que lliga l'opressió en general i cada forma d'opressió en particular al règim de la producció; altrament dit, es tracta d'arribar a copsar el mecanisme de l'opressió, a comprendre en virtut de què apareix, subsisteix, es transforma, en virtut de què potser podria teòricament desaparèixer. Tenim aquí, o poc se'n falta, una qüestió nova. Durant segles, tot d'ànimes generoses han considerat el

poder dels opressors com una usurpació pura i simple, a la qual els calia intentar d'oposar-se, sigui per la simple expressió d'una reprovació radical, sigui per la força armada posada al servei de la justícia. De les dues maneres, el fracàs ha estat sempre complet; i mai no ha estat més significatiu que quan prenia un moment l'aparença de victòria, com és el cas de la Revolució francesa, en què hom, després d'haver efectivament reeixit a fer desaparèixer una certa forma d'opressió, assistia, impotent, a la instal·lació immediata d'una de nova.

La reflexió sobre aquest sorollós fracàs, que venia a coronar tots els altres, emmenà Marx a comprendre que no es pot suprimir l'opressió mentre subsisteixin les causes que la fan inevitable, i que aquestes causes resideixen en les condicions objectives, és a dir, materials, de l'organització social. Elaborà així una concepció de l'opressió completament nova, no pas ja en tant que usurpació d'un privilegi, sinó en tant que òrgan d'una funció social. Aquesta funció és la de desenvolupar les forces productives, en la mesura que aquest desenvolupament exigeix esforços durs i feixugues privacions; i, entre aquest desenvolupament i l'opressió social, Marx i Engels hi perceberen relacions recíproques. Tot primer, segons ells, l'opressió s'estableix solament quan els progressos de la producció han suscitat una divisió del treball prou estesa perquè l'intercanvi, el comandament militar i el governament constitueixin funcions distintes; d'altra banda, l'opressió, un cop establerta, provoca el desenvolupament ulterior de les forces productives, i va canviant de forma en la mesura que ho exigeix aquest desenvolupament, fins al dia que, esdevinguda per a ell un destorb en comptes d'un ajut, purament i simple desapareixerà. Per brillants que siguin les anàlisis concretes amb què els marxistes han il·lustrat aquest esquema, i per bé que constitueixi un progrés damunt les innocents indignacions que reemplaça, no es pot pas dir que hagi aclarit el mecanisme de l'opressió. En descriu el naixement només parcialment; car, ¿per què la divisió del treball s'hauria de tornar necessàriament opressió? I no permet gens d'esperar-ne raonablement la fi; car, si Marx cregué haver mostrat com el règim capitalista acaba per obstaculitzar la producció, no intentà pas de demostrar que, en els nostres dies, tot altre règim opressiu també l'obstaculitzaria; i a més a més s'hi ignora per què l'opressió no podria reeixir a mantenir-se, un cop esdevinguda un factor de regressió econòmica. Sobretot, Marx omet d'explicar per què l'opressió és invencible mentre és útil, per què els oprimits en revolta no se n'han sortit mai, de fundar una societat no opressiva, sigui damunt la base de les forces productives de l'època, sigui fins al preu d'una regressió econòmica, que difícilment podia fer créixer la seva misèria; i, finalment, deixa totalment a l'ombra els principis generals del mecanisme pel qual una forma determinada d'opressió és reemplaçada per una altra.

I prou més, encara; no solament els marxistes no han resolt cap d'aquests problemes, sinó que no han cregut ni haver-se'ls de formular. Els ha semblat haver donat prou compte de l'opressió social havent posat que correspon a una funció en la lluita contra la natura. I, a més, només han aclarit verdaderament aquesta correspondència per al règim capitalista; de tota manera, però, suposar que una tal correspondència constitueixi una explicació del fenomen és aplicar inconscientment als organismes socials el famós principi de Lamarck, tan inintel·ligible com còmode, de "la funció crea l'òrgan". La biologia només va començar a ser una ciència el dia que Darwin substituï aquest principi pel de les condicions d'existència. El progrés consistí a deixar de considerar la funció com a causa per a considerar-la com a efecte de l'òrgan, únic ordre intel·ligible; el paper de causa ja no és atribuït, des d'aquell moment, més que a un mecanisme cec, el de l'herència combinada amb les variacions accidentals. Per si mateix, a dir veritat, aquest mecanisme cec només pot fer que produir a l'atzar qualsevol cosa; l'adaptació de l'òrgan a la funció

entra aquí en joc limitant l'atzar mitjançant l'eliminació de les estructures no viables, no ja a títol de tendència misteriosa, sinó a títol de condició d'existència; condició que es defineix per la relació de l'organisme amb el medi que l'envolta, inert d'una part i viu de l'altra, i especialment amb els organismes semblants que competeixen amb ell. L'adaptació és des d'aleshores concebuda, per als éssers vius, com una necessitat exterior, no ja interior. És clar que aquest mètode lluminós no és pas vàlid sols en biologia, ans arreu on ens trobem en presència d'estructures organitzades que no hagi organitzat ningú. Per a poder invocar la ciència en matèria social, caldria haver acomplert, respecte al marxisme, un progrés anàleg al que Darwin acomplí respecte a Lamarck. Les causes de l'evolució social només s'han de cercar en els esforços quotidians dels homes considerats com a individus. Aquests esforços, certament, no es dirigeixen pas onsevulla; depenen, per a cada un, del temperament, de l'educació, de les rutines, dels costums, dels prejudicis, de les necessitats naturals o adquirides, de l'entorn i, sobretot, de manera general, de la natura humana, terme que, encara que difícil de definir, no és pas probablement buit de sentit. Però essent donada la diversitat gairebé infinita dels individus, essent donat sobretot que la natura humana comporta entre altres coses el poder d'innovar, de crear, de superar-se a si mateix, aquest teixit d'esforços incoherents podria produir qualsevol cosa, en termes d'organització social, si en aquest domini l'atzar no fos limitat per les condicions d'existència a què tota societat ha de conformar-se sota pena de ser subjugada o anorreada. Aquestes condicions d'existència, al més sovint, són ignorades pels homes que s'hi sotmeten; i actuen, no pas imposant als esforços de cadascú una direcció determinada, ans condemnant a la ineficàcia tots els esforços adreçats en les direccions que impossibiliten.

Aquestes condicions d'existència són determinades primerament, com amb els éssers vius, d'una banda pel medi natural i, de l'altra, per l'existència, per l'activitat i particularment per la concurrència dels altres organismes de la mateixa espècie, és a dir, per les circumstàncies dels altres agrupaments socials. Però hi entra a més a més en joc un tercer factor, a saber, l'acondicionament del medi natural, l'utilatge, l'armament, els procediments de treball i de combat, i aquest factor ocupa un lloc a part pel fet que, si actua sobre la forma de l'organització social, en rep al seu torn la reacció. A més, aquest factor és l'únic damunt el qual els membres d'una societat poden tenir potser alguna capacitat d'influir. Aquest cop d'ull és massa abstracte per a poder-nos guiar; però si a partir d'aquesta visió sumària podíem arribar a anàlisis concretes, esdevindria finalment possible de posar el problema social. La bona voluntat il·lustrada dels homes actuant en tant que individus és l'únic principi possible del progrés social; si les necessitats socials, un cop clarament percebudes, es revelessin fora de l'abast d'aquesta bona voluntat al mateix títol que les que regeixen els astres, cadascú només s'hauria de mirar la història com mirem l'esdevenir-se de les estacions, fent els possibles per evitar-se a si mateix i als éssers estimats la desgràcia de ser o un instrument o una víctima de l'opressió social. I si es revelessin altrament, caldria tot primer definir a títol de límit ideal les condicions objectives que permetrien una organització social absolutament pura d'opressió; després, cercar per quins mitjans i en quina mesura es podrien transformar les condicions efectivament donades per acostar-les a aquest ideal; trobar quina és la forma menys opressiva d'organització social per a un conjunt de condicions objectives determinades; i, finalment, definir en tot aquest domini el poder d'acció i les responsabilitats dels individus considerats com a tals. Solament així l'acció política podria esdevenir quelcom anàleg a una feina, en comptes de ser, com ha estat el cas fins ara, o un joc, o una branca de la màgia.

Per desgràcia, per a arribar-hi, no calen pas solament reflexions aprofundides, rigoroses, sotmeses, a fi d'evitar errors, al control més estricte; calen també estudis històrics, tècnics i científics, d'una extensió i una precisió inoïdes, i portats des d'un punt de vista completament nou. Tanmateix, els esdeveniments no s'esperen; el temps no s'aturarà pas per a permetre'ns de gaudir de lleures; l'actualitat se'ns imposa de manera urgent i ens amenaça amb catàstrofes que comportarien, amb moltes més desgràcies punyents, la impossibilitat material d'estudiar i d'escriure altrament que al servei dels opressors. ¿Què farem, doncs? No serviria de res deixar-se endur a la brega per un impuls irreflexiu. Ningú no té la més petita idea dels objectius ni dels mitjans del que encara s'anomena per costum l'acció revolucionària. Quant al reformisme, el principi del mal menor, que n'és la base, és certament eminentment raonable, per desacreditat que estigui per les mancances dels qui fins ara n'han fet ús; només que, si fins ara només ha servit de pretext per a capitular, no ha estat pas per la covardia d'uns quants dirigents, sinó per una ignorància per desgràcia comuna a tots; car, mentre no s'hagin definit el pitjor i el millor en funció d'un ideal clarament i concretament concebut, i determinat després el marge exacte de les possibilitats, no es pot pas saber quin és el mal menor, i llavors hom és obligat a acceptar amb aquest nom tot el que imposin efectivament els qui tenen la força en mà, ja que qualsevol mal real és sempre més petit que els mals possibles que sempre hi ha el risc que pugui comportar tota acció no calculada. De manera general, cecs com actualment som, no tenim amb prou feines altra possibilitat que triar entre capitulació i aventura. Tanmateix, no ens podem pas dispensar de determinar des d'ara l'actitud a prendre davant la situació present. És per això que, a l'espera de desmuntar, si és que es pot, el mecanisme social, ens és permès potser d'esbossar-ne els principis; això sí, sempre que quedi ben entès que un tal esbós exclou tota mena d'afirmació categòrica i mira solament de sotmetre algunes idees, a títol d'hipòtesis, a l'examen crític de la gent de bona fe. A més, en som lluny, de trobar-nos-hi sense guia, en la matèria. Si el sistema de Marx, en les seves grans línies, és un feble ajut, ben altra cosa són les anàlisis a què es vegé emmenat per l'estudi concret del capitalisme, en les quals, bo i creient limitar-se a caracteritzar un règim, sens dubte més d'un cop hi copsà la natura amagada de l'opressió.

Entre totes les formes d'organització social que ens presenta la història, són molt rares les que apareixen com a verament pures d'opressió; i, a més, són força mal conegudes. Totes corresponen a un nivell extremament baix de la producció, tan baix que la divisió del treball hi és gairebé desconeguda, si no entre els sexes, i cada família no hi produeix gaire més del que té necessitat de consumir. És prou clar, a més, que una tal condició material exclou forçosament l'opressió, ja que cada home, obligat a alimentar-se ell mateix, està contínuament lluitant amb la natura exterior; la mateixa guerra, en aquest estadi, és guerra de pillatge i d'extermini, no pas de conquesta, perquè els mitjans per a assegurar la conquesta, i sobretot per a treure'n, profit no hi són. El que és sorprenent no és pas que l'opressió aparegui solament a partir de les formes més elevades de l'economia, és que les acompanyi sempre. Això deu ser, doncs, perquè entre una economia completament primitiva i les formes econòmiques més desenvolupades no solament hi ha una diferència de grau, sinó també de naturalesa. I, en efecte, si pel que fa al consum només hi ha el pas a un xic més de benestar, la producció, que és el factor decisiu, es transforma en la seva mateixa essència. Aquesta transformació consisteix a primer cop d'ull en un alliberament progressiu respecte a la natura. En les formes completament primitives de la producció, cacera, pesca, recol·lecció, l'esforç humà apareix com una simple reacció a la pressió inexorable contínuament exercida per la natura damunt l'home, i això de dues maneres; primerament, s'acompleix, o poc se'n falta, sota la coerció

immediata, sota el fibló contínuament sentit de les necessitats naturals; i, per una conseqüència indirecta, l'acció sembla rebre la seva forma de la natura, a causa de l'important paper que hi juguen una intuïció anàloga a l'instint animal i una pacient observació dels fenòmens naturals més freqüents, i a causa també de la repetició indefinida dels procediments que han sovint reeixit sense que se'n sàpiga per què, els quals sens dubte són vistos com essent acollits per la natura amb un favor particular. En aquest estadi, cada home és necessàriament lliure respecte als altres, perquè està en contacte immediat amb les condicions de la seva pròpia existència i perquè res humana no s'interposa entre elles i ell; per contra, però, i en la mateixa mesura, està estretament subjecte a la dominació de la natura, i ho deixa ben clar divinutzant-la. En les etapes superiors de la producció, certament, la coerció de la natura continua exercint-se, i sempre despietadament, però de manera aparentment menys immediata; sembla esdevenir cada cop més generosa i deixar un marge creixent a la lliure tria de l'home, a la seva facultat d'iniciativa i de decisió. L'acció ja no s'ajusta, instant rere instant, a les exigències de la natura; hom aprèn a constituir reserves a llarg terme per a necessitats encara no patides; els esforços susceptibles només d'una utilitat indirecta són cada cop més nombrosos; alhora, una coordinació sistemàtica en el temps i en l'espai esdevé possible i necessària, i la seva importància creix contínuament. En resum, l'home sembla passar, amb la natura, per etapes, de l'esclavatge a la dominació. Alhora, la natura perd gradualment el seu caràcter diví, i la divinitat es revesteix cada cop més de la forma humana. Per desgràcia, aquesta emancipació només és una falaguera aparença. En realitat, en aquestes etapes superiors, l'acció humana continua, en conjunt, essent tan sols pura obediència al fibló brutal de la necessitat immediata; només que, en comptes de ser hostilitzat per la natura, l'home és des d'aleshores hostilitzat per l'home. A més, certament és sempre la pressió de la natura el que es fa sentir, per bé que indirectament; car l'opressió s'exerceix per la força, i a fi de comptes tota força té la seva font en la natura.

La noció de força és lluny de ser simple, i això no obstant és la primera que cal elucidar per a posar els problemes socials. Força i opressió són dues coses; però el que cal comprendre, abans que res, és que no és pas la manera com s'usa, ans la seva naturalesa, el que determina si una força qualsevol és opressiva o no. És el que Marx va clarament percebre pel que fa a l'Estat; va comprendre que aquesta màquina de rompre els homes no pot parar de rompre'n, mentre estigui en funcionament, i tant se val en quines mans estigui. Aquesta visió, però, té un abast molt més general. L'opressió procedeix exclusivament de condicions objectives. La primera d'elles és l'existència de privilegis; i no són pas les lleis o els decrets dels homes allò que determina els privilegis, ni els títols de propietat; és la naturalesa de les coses. Certes circumstàncies, corresponents a etapes sens dubte inevitables del desenvolupament humà, fan sorgir forces que s'interposen entre l'home comú i les seves condicions d'existència, entre l'esforç i el fruit de l'esforç, i són, per essència, monopoli d'uns quants, per no poder ser repartides entre tots; des d'aquest moment, aquests privilegiats, tot i dependre, per a viure, del treball dels altres, disposen de la sort d'aquells de qui depenen, i la igualtat s'acaba. És el que es produeix tot primer quan els ritus religiosos amb què l'home creu conciliar-se la natura, esdevinguts massa nombrosos i complicats per a ser coneguts de tots, esdevenen el secret i, per consegüent, el monopoli d'uns quants sacerdots; el sacerdot disposa aleshores, per bé que solament per mitjà d'una ficció, de totes les potències de la natura, i és en nom d'elles que mana. Res d'essencial no canvia quan el monopoli és constituït no ja per ritus ans per procediments científics i els qui el detenen es diuen, en comptes de sacerdots, científics i

tècnics. També les armes fan néixer un privilegi el dia en què, d'una banda, són prou poderoses per a fer impossible tota defensa als homes desarmats enfront dels d'armats i en què, d'una altra, el seu maneig ha esdevingut prou perfeccionat i doncs prou difícil per a exigir un llarg aprenentatge i una pràctica contínua. Car des d'aleshores els treballadors són impotents per a defensar-se, mentre que els guerrers, tot i trobar-se en la impossibilitat de produir, poden sempre emparar-se, amb les armes, dels fruits del treball d'altri; així, els treballadors estan a mercè dels guerrers, no pas a la inversa. S'esdevé el mateix amb l'or, i més generalment amb la moneda, des que la divisió del treball és prou avançada perquè cap treballador no pugui viure dels seus productes sense haver-ne canviat almenys una part per productes dels altres; l'organització dels intercanvis esdevé aleshores necessàriament monopoli d'uns quants especialistes, i aquests, amb la moneda a les mans, poden alhora procurar-se, per a viure, els fruits del treball dels altres i privar els productors de l'indispensable. Finalment, arreu on en la lluita contra els homes o contra la natura els esforços tenen necessitat d'ajuntar-se i coordinar-se per a ser eficaços, la coordinació esdevé monopoli d'uns quants dirigents des que ateny un cert grau de complicació, i la primera llei de l'execució és llavors l'obediència; és el cas tant de l'administració dels afers públics com de la de les empreses. N'hi pot haver d'altres, de fonts de privilegis, però aquestes són les principals; a part d'això, fora de la moneda, que apareix en un moment determinat de la història, tots aquests factors actuen sota tots els règims opressius; el que canvia és la manera com es reparteixen i es combinen, el grau de concentració del poder, i també el caràcter més o menys tancat i doncs més o menys misteriós de cada monopoli. Tanmateix, els privilegis, en si, no són pas prou per a determinar l'opressió. La desigualtat podria fàcilment endolcir-se amb la resistència dels febles i l'esperit de justícia dels forts; i no faria sorgir aquesta necessitat encara més brutal que la de les necessitats naturals, si no hi intervingués un altre factor, a saber, la lluita pel poder.

Com Marx va comprendre clarament per al capitalisme, i com uns quants moralistes han percebut de manera més general, el poder conté una espècie de fatalitat que pesa tan despietadament sobre els qui manen com sobre els qui obeeixen; i, prou més, encara, és en la mesura que asserveix els primers que, per mitjà d'ells, esclafa els segons. La lluita contra la natura comporta necessitats ineluctables, que res no pot fer flaquejar, però aquestes necessitats tenen els seus límits; la natura resisteix, no es defensa pas, però, i allà on en joc hi és ella sola, cada situació posa obstacles ben definits que fan prova de les possibilitats de l'esforç humà. Des que les relacions entre els homes substitueixen el contacte directe de l'home amb la natura, llavors, però, és tota una altra cosa. Conservar el poder és, per als poderosos, una necessitat vital, perquè és el seu poder el que els alimenta; per tant, l'han de conservar alhora contra els rivals i contra els inferiors, els quals no poden pas no provar de desfer-se'n, d'uns amos perillosos; car, per un cercle viciós, l'amo és temible per a l'esclau pel fet de témer-lo, i reciprocament; i el mateix s'esdevé entre poders rivals.

I molt més, encara; les dues lluites que ha de mantenir tot home poderós, l'una contra aquells sobre qui regna i l'altra contra els rivals, es barregen inextricablement i, sense parar, cada una d'elles revifa l'altra. Un poder, el que sigui, ha de tendir sempre a afermar-se a l'interior per mitjà d'èxits obtinguts a fora, car aquests èxits a fora li donen mitjans de coerció més potents a dins; a més, la lluita contra els rivals fa que aviat se li adhereixin els seus esclaus, que tenen la il·lusió de tenir interès pel resultat del combat. Però, per tal d'obtenir de la part dels esclaus l'obediència i els sacrificis indispensables per a un combat victoriós, el poder s'ha de fer més opressiu; i, per tal d'estar en disposició

d'exercir aquesta opressió, està obligat encara més imperiosament a girar-se a l'exterior; i així successivament. Es pot recórrer la mateixa cadena partint d'una altra baula; es pot mostrar que un agrupament social, per a estar en disposició de defensar-se dels poders exteriors que voldrien annexar-se'l, s'ha de sotmetre dins seu a una autoritat opressiva; que el poder així establert, per a mantenir-se, ha d'atjar els conflictes amb els poders rivals; i així successivament una vegada i una altra. És així com el més funest dels cercles viciosos, en una roda insensata, s'endú la societat sencera rere els seus amos.

Només es pot trencar el cercle de dues maneres, o suprimint la desigualtat, o establint un poder estable, un poder tal que hi hagi equilibri entre els qui manen i els qui obeeixen. Aquesta segona solució és la que han recercat tots els anomenats partidaris de l'ordre, o almenys tots els qui, d'entre ells, no han emmudit ni per servilisme ni per ambició; és sens dubte el cas dels escriptors llatins que lloaren "la immensa majestat de la pau romana", com l'és del Dant, de l'escola reaccionària de començaments del segle XIX, de Balzac i, avui, dels homes de dreta sincers i reflexius. Però aquesta estabilitat del poder, objectiu dels qui es diuen realistes, si la mirem de prop es veu una quimera al mateix títol que la utopia anarquista.

Entre l'home i la matèria, cada acció, encertada o no, estableix un equilibri que només es pot rompre des de fora; car la matèria és inert. Una pedra desplaçada accepta el nou lloc; el vent accepta de dur a destí el vaixell que hauria desviat de la ruta si vela i governall no haguessin estat ben disposats. Però els homes són éssers essencialment actius, amb la facultat d'autodeterminar-se, de què mai no poden abdicar, ni desitjant-ho, sinó el dia que cauen per mort a l'estat de matèria inert; de manera que tota victòria sobre els homes conté en si el germen d'una desfeta possible, fora que se n'arribi a l'extermini. Però l'extermini suprimeix el poder, perquè en suprimeix l'objecte. Així, en l'essència del poder hi ha una contradicció fonamental que li impedeix, pròpiament parlant, d'existir mai; aquells qui hom anomena els amos, sense parar obligats a reforçar el seu poder sota pena de veure-se'l arrabassar, sempre estan anant només a l'encalç d'una dominació essencialment impossible de posseir, encalç de què els suplicis infernals de la mitologia grega n'ofereixen unes belles imatges. Fóra altrament si un home pogués posseir ell sol una força superior a la de molts altres junts; però no és mai el cas; els instruments del poder, armes, or, màquines, secrets màgics o tècnics, són sempre al defora del qui en disposa, i d'altres se'n poden apropiat. Així, tot poder és inestable.

De manera general, entre éssers humans, les relacions de dominació i de submissió, en no ser mai plenament acceptables, constitueixen sempre un desequilibri sense remei que s'agreuja perpètuament tot sol; és així fins i tot en el domini de la vida privada, en què l'amor, per exemple, destrueix en l'ànima tot equilibri des que intenta d'asservir-se el seu objecte o asservir-s'hi. Però, almenys aquí, res exterior no s'oposa a que la raó torni a posar-ho tot en ordre establint la llibertat i la igualtat; mentre que les relacions socials, en la mesura que els procediments de treball i de combat exclouen la igualtat, semblen fer pesar la follia sobre els homes com una fatalitat exterior. Car, pel fet de no haver-hi mai poder, ans solament cursa pel poder, cursa que no té terme, ni límit, ni mesura, tampoc no hi ha límit ni mesura per als esforços que exigeix; els qui s'hi lliuren, obligats sempre a fer més que els rivals, que per la seva banda s'esforcen també a fer més que ells, han de sacrificar-hi no solament l'existència dels esclaus, sinó també la pròpia i la dels éssers més estimats; és així com l'Agamèmnon que immola la filla reviu en els capitalistes, que, per a mantenir els seus privilegis, accepten amb cor lleuger guerres susceptibles d'arrabassar-los els fills.

Així, la cursa pel poder asserveix tothom, tant els poderosos com els febles. Marx ho va ben veure pel que fa al règim capitalista. Rosa Luxembourg protestava contra l'aparença de "carrousel en el buit" que presenta el quadre marxista de l'acumulació capitalista, quadre en què el consum apareix com un "mal necessari" a reduir al mínim, simple mitjà per a mantenir en vida els qui es consagren, com a caps o com a obrers, a l'objectiu suprem, que no és altre que la fabricació d'utilitatge, és a dir, de mitjans de producció. I, això no obstant, és la profunda absurditat d'aquest quadre el que en fa la profunda veritat; veritat que desborda singularment el quadre del règim capitalista. L'únic caràcter propi d'aquest règim és que els instruments de la producció industrial hi són alhora les armes principals de la cursa pel poder; però, sempre, els procediments de la cursa pel poder, els que siguin, se sotmeten els homes amb el mateix vertigen i s'imposen a ells a títol de fins absoluts. És el reflex d'aquest vertigen el que dóna grandesa èpica a obres com la *Comèdia humana*, o les *Històries* de Shakespeare, o les cançons de gesta, o la *Iliada*. El verdader tema de la *Iliada* és la influència de la guerra sobre els guerrers i, a través d'ells, sobre tots els humans; cap no sap per què cada un se sacrifica i sacrifica tots els seus a una guerra homicida i sense objecte, i és per això que, tot al llarg del poema, és als déus que els és atribuïda la influència misteriosa que fa fracassar les negociacions de pau, revifa sens parar les hostilitats, fa que tornin els combatents que un esclat de raó menava a abandonar la lluita.

Així, en aquest antic i meravellós poema apareix ja el mal essencial de la humanitat, la substitució dels fins pels mitjans. Ara apareix en primer pla la guerra, ara la recerca de riquesa, ara la producció; el mal, però, és sempre el mateix. Els moralistes vulgars es planyen que, l'home, el mogui l'interès personal; ¡plagués al cel que fos així! L'interès és un principi d'acció egoista, però limitat, raonable, que no pot engendrar mals il·limitats. La llei de totes les activitats que dominen l'existència social és, al contrari, tret d'en les societats primitives, que tothom hi sacrifica la vida humana, en si i en altri, a coses que només són mitjans per a viure més bé. Aquest sacrifici revesteix formes diverses, però tot ell es resumeix en la qüestió del poder. El poder, per definició, només és un mitjà; o, més ben dit, tenir poder consisteix simplement a tenir mitjans d'acció que ultrapassen la força tan limitada de què l'individu disposa per ell tot sol. Però la recerca del poder, justament pel fet de ser essencialment impotent per a emparar-se del seu objecte, exclou tota consideració de fi i arriba, per un capgirament inevitable, a substituir tots els fins. És aquest capgirament de la relació entre mitjà i fi, és aquesta follia fonamental el que dóna compte de tot el que hi ha d'insensat i de sangonant al llarg de la història. La història humana no és més que la història de l'asserviment, que fa dels homes, tant si són opressors com oprimits, una simple joguina dels instruments de dominació que s'han fabricat, i rebaixa així la humanitat vivent a ser una cosa de coses inerts.

Per això, no són pas els homes, sinó les coses, el que posa a aquesta cursa vertiginosa pel poder els límits i les lleis. Els desigs dels homes són incapaços de regular-la. Els amos prou poden somniar la moderació, però aquesta virtut els és prohibit de practicar-la, sota pena de desfeta, tret d'en molt feble mesura; així, fora d'excepcions quasi miraculoses, com Marc Aureli, esdevenen ràpidament incapaços fins de concebre-la. Quant als oprimits, la seva revolta permanent, que sempre bull encara que només esclati de tant en tant, igual pot ser que agreugi el mal com que el minori; i constitueix, sobretot en conjunt, un factor agreujant, per tal com obliga els amos a fer pesar el seu poder damunt d'ells cada cop més feixugament, de por de perdre'l. De tant en tant, els oprimits arriben a fer fora un equip d'opressors i a reemplaçar-lo per un altre, i de vegades fins i tot a canviar la forma de l'opressió; però, pel que fa a suprimir l'opressió, caldria abans

suprimir-ne les fonts, abolir tots els monopolis, els secrets màgics o tècnics que permeten de dominar la natura, els armaments, la moneda, la coordinació dels treballs. Però, ni que els oprimits fossin prou conscients per a determinar-s'hi, no se'n podrien pas sortir. Seria condemnar-se a ser tot seguit asservits pels agrupaments socials que no haguessin operat la mateixa transformació; i fins i tot quan aquest perill fos bandejat per miracle, fóra condemnar-se a mort, car, un cop oblidats els procediments de la producció primitiva i transformat el medi natural a què corresponien, no es podria pas retrobar, el contacte immediat amb la natura. Així, malgrat totes les vel·leïtats de posar fi a la follia i a l'opressió, la concentració del poder i l'agreuement del seu caràcter tirànic no tindrien límits, si fos que no n'hi hagués en la naturalesa de les coses. Felicitament, però, n'hi ha. Importa de determinar sumàriament quins poden ser aquests límits; i, a aquest efecte, cal sempre tenir present que, si l'opressió és una necessitat de la vida social, aquesta necessitat no té res de providencial. No és pas perquè sigui nociva per a la producció que l'opressió pot tenir fi; la "revolta de les forces productives", tan ingènuament invocada per Trotsky com un factor de la història, és pura ficció. Ens equivocaríem igualment si suposéssim que l'opressió deixa de ser ineluctable des que les forces productives són prou desenvolupades per a poder assegurar a tothom el benestar i el lleure. Aristòtil admetia que deixaria d'haver-hi obstacles a la supressió de l'esclavatge si els treballs indispensables es poguessin fer a "esclaus mecànics", i Marx, quan intentà d'anticipar-se a l'avenir de l'espècie humana, no féu més que reprendre i desenvolupar aquesta concepció. Seria justa si els homes es moguessin per la consideració del benestar; però, des de l'època de la *Illiada* fins ara, les exigències insensates de la lluita pel poder impedeixen fins i tot el lleure de pensar-hi, en el benestar. L'elevació del rendiment de l'esforç humà romandrà impotent per a alleugerir el pes d'aquest esforç mentre l'estructura social impliqui el capgirament de la relació entre mitjà i fi, és a dir, mentre els procediments de treball i de combat donin a uns quants un poder discrecional sobre les masses; car les fatigues i les privacions esdevingudes inútils en la lluita contra la natura seran absorbides per la guerra encesa entre els homes en defensa o conquesta dels privilegis. Des del moment que la societat està dividida en homes que ordenen i homes que executen, tota la vida social és dominada per la lluita pel poder, i la lluita per la subsistència no hi intervé gaire més que com un factor, certament indispensable, de l'altra. La visió marxista segons la qual l'existència social és determinada per les relacions entre l'home i la natura establertes per la producció resta essent verament l'única base sòlida per a tot estudi històric; només que aquestes relacions han de ser considerades primerament en funció del problema del poder, constituint-hi els mitjans de subsistència simplement una dada més. Aquest ordre sembla absurd, però només fa que reflectir l'absurditat essencial que hi ha al cor de la vida social. Un estudi científic de la història seria doncs un estudi de les accions i les reaccions que es produeixen perpètuament entre l'organització del poder i els procediments de la producció; car, si bé el poder depèn de les condicions materials de la vida, no deixa mai de transformar-les, aquestes condicions. Un tal estudi ultrapassa actualment de lluny les nostres possibilitats; però, abans d'abordar la complexitat infinita dels fets, és bo d'elaborar un esquema abstracte d'aquest joc d'accions i reaccions, aproximadament com els astrònoms s'hagueren d'inventar una esfera celest imaginària per a entendre-s'hi amb els moviments i les posicions dels astres.

Cal tot primer intentar de fer una llista de les necessitats ineluctables que limiten tota espècie de poder. En primer lloc, tot poder es recolza en instruments que tenen en cada situació un abast determinat. Així, no es mana pas igual per mitjà de soldats armats de fletxes, llances i espases que per mitjà d'avions i bombes incendiàries; el poder de l'or

depèn del paper jugat pels intercanvis en la vida econòmica; el dels secrets tècnics es mesura per la diferència entre el que es pot aconseguir per mitjà d'ells i el que es pot aconseguir sense; i així successivament. A dir veritat, cal sempre considerar en aquest balanç les astúcies per mitjà de les quals els poderosos obtenen per persuasió el que els és impossible d'obtenir per coerció, sigui posant els oprimits en una situació tal que tinguin o creguin tenir un interès immediat a fer el que els demanen, sigui inspirant-los un fanatisme capaç de fer-los acceptar tots els sacrificis. En segon lloc, com que el poder que exerceix realment l'ésser humà només s'estén al que es troba efectivament sotmès al seu control, el poder topa sempre amb els límits de la facultat de control, els quals són molt estrets. Car cap esperit no pot abraçar un gran nombre d'idees alhora; cap home no pot trobar-se alhora en diversos llocs; i tant per a l'amo com per a l'esclau el dia només té vint-i-quatre hores. La col.laboració constitueix aparentment un remei a aquest inconvenient; però com que mai no és completament pura de rivalitat, en resulten complicacions infinites. Les facultats d'examinar, de comparar, de pesar, de decidir, de combinar, són essencialment individuals i, per consegüent, el mateix s'esdevé també amb el poder, l'exercici del qual és inseparable d'aquestes facultats; el poder col.lectiu és una ficció, almenys en darrera anàlisi. Pel que fa a la quantitat d'afers que poden recaure sota el control d'un sol home, depèn en molt gran mesura de factors individuals tals com l'abast i la rapidesa de la intel.ligència, la capacitat de treball, la fermesa de caràcter; però depèn igualment de les condicions objectives del control, la rapidesa més o menys gran dels transports i de les informacions, la simplicitat o la complexitat dels engranatges del poder. Finalment, l'exercici de tot poder té per condició un excedent en la producció de les subsistències, i un excedent força considerable, per tal que tots els qui es consagren, en qualitat d'amos o d'esclaus, a la lluita pel poder en puguin viure. És clar que la mesura d'aquest excedent depèn del mode de producció, i per consegüent també de l'organització social. Heus ací doncs tres factors que permeten de concebre el poder polític i social com a constituent en cada instant una mena de cosa anàloga a una força mesurable. Tanmateix, per tal de completar aquest quadre, cal tenir en compte que els homes que es troben en relació, a títol d'amos o d'esclaus, amb el fenomen del poder en són inconscients, d'aquesta analogia. Els poderosos, siguin sacerdots, caps militars, reis o capitalistes, creuen sempre manar en virtut d'un dret diví; i els qui els són sotmesos se senten esclafats per un poder que els sembla o diví o diabòlic, però sempre sobrenatural. Tota societat opressiva es fonamenta en aquesta religió del poder, que falseja totes les relacions socials en permetre als poderosos d'ordenar més enllà del que poden imposar; només deixa de ser així en els moments d'efervescència popular, moments en què, al contrari, tots, esclaus revoltats i amos amenaçats, obliden com ne són, de feixugues i sòlides, les cadenes de l'opressió.

Així, un estudi científic de la història hauria de començar per analitzar les reaccions exercides a cada instant pel poder damunt les condicions que li assignen objectivament uns límits; i un esquema hipotètic del joc d'aquestes reaccions és indispensable per a guiar una tal anàlisi, d'altra banda en gran mesura massa difícil, vistes les nostres possibilitats actuals. Certes d'aquestes reaccions són conscients i volgudes. Tot poder s'esforça conscientment, en la mesura dels seus mitjans, mesura determinada per l'organització social, a millorar dins el seu domini la producció i el control; la història n'aporta molts exemples, d'aquest esforç, des dels faraons fins als nostres dies, i és en això que recolza la noció de despotisme il.lustrat. Al contrari, tot poder s'esforça també, i sempre conscientment, a destruir els mitjans de producció i d'administració dels rivals, i de la banda d'ells és objecte d'una temptativa anàloga. Així, la lluita pel poder és

constructiva i destructiva alhora, i mena al progrés o a la decadència econòmics segons que hi predomini la construcció o la destrucció; i és evident que en una civilització determinada la destrucció s'operarà en una mesura tant més gran com més difícil li serà a un poder d'estendre's sense topar amb poders rivals de força aproximadament igual. Les conseqüències indirectes de l'exercici del poder, però, tenen molta més importància que els esforços conscients dels poderosos. Tot poder, pel fet d'exercir-se, estén fins al límit del possible les relacions socials damunt de què reposa; així, el poder militar multiplica les guerres, el capital comercial multiplica els intercanvis. Ara, de vegades s'esdevé, per una mena d'atzar providencial, que aquesta extensió fa sorgir, per un mecanisme qualsevol, recursos nous que fan possible una nova extensió, i així successivament, semblantment a com els aliments reforçen els cossos vius en ple creixement i els permet així d'aconseguir encara més aliments per a adquirir forces més grans. Tots els règims n'ofereixen exemples, d'aquests atzars providencials; car sense aquests atzars cap forma de poder no podria durar, de manera que els poders que se'n beneficien són els únics que subsisteixen. Així, la guerra permetia als romans de fer esclaus, és a dir, treballadors en la força de l'edat a qui d'altres havien hagut d'alimentar d'infants; el profit que es treia del treball dels esclaus permetia de reforçar l'exèrcit, i així un exèrcit més fort empenia guerres més vastes que li valien un nou botí d'esclaus més considerable. Igualment, les rutes que els romans construïen amb fins militars facilitaven consegüentment l'administració i l'explotació de les províncies i contribuïen doncs a mantenir recursos per a noves guerres. Si passem als temps moderns, veiem per exemple que l'extensió dels intercanvis ha provocat una divisió més gran del treball, la qual al seu torn ha fet indispensable una més gran circulació de les mercaderies; a més, la productivitat acrescuda que n'ha resultat ha fornint recursos nous que han pogut transformar-se en capital comercial i industrial. Pel que fa a la gran indústria, està clar que cada progrés important del maquinisme ha creat alhora recursos, instruments i l'estimulant per a un nou progrés. Igualment, és la tècnica de la gran indústria el que s'ha trobat fornint els mitjans de control i d'informació indispensables a l'economia centralitzada a què la gran indústria fatalment duu, com el telègraf, el telèfon i la premsa quotidiana. El mateix es pot dir dels mitjans de transport. Podríem trobar tot al llarg de la història una immensa quantitat d'exemples anàlegs, amb efectes sobre els més grans i els més petits aspectes de la vida social. Es pot definir el creixement d'un règim amb el fet que en té prou de funcionar perquè se li suscitin nous recursos que li permetin de funcionar a escala més gran.

Aquest fenomen de desenvolupament automàtic és tan colpidor que fórem temptats d'imaginar que un règim feliçment constituït, si ho podem dir així, subsistiria i progressaria sens fi. És exactament això el que el segle XIX, socialistes inclosos, es va afigurar pel que fa al règim de la gran indústria. Però, així com és fàcil d'imaginar vagament un règim opressiu que no conegui mai la decadència, concebre clarament i concreta l'expansió indefinida d'un poder determinat no ho és pas tant, de fàcil. Si pogués estendre sens fi els seus mitjans de control, s'acostaria indefinidament a un límit que seria com l'equivalent de la ubiqüitat; si pogués estendre sens fi els seus recursos, tot s'esdevindria com si la natura envoltant evolucionés gradualment vers aquesta generositat sense reserva de què Adam i Eva es beneficiaven en el paradís terrestre; i, finalment, si pogués estendre indefinidament l'abast dels instruments que té —armes, or, secrets tècnics, màquines o altra cosa— tendria a abolir aquesta correlació que, lligant indissolublement la noció d'amo a la d'esclau, estableix entre amo i esclau una relació de dependència recíproca. No es pot pas demostrar que tot això sigui impossible; però o bé cal admetre que és impossible, o bé decidir-se a pensar la història humana com un conte

de fades. De manera general, només podem considerar sotmès a lleis el món en què vivim si admitem que tot fenomen hi té límits; que és també el cas per al fenomen del poder, com compregué Plató. Si volem considerar el poder com un fenomen concebible, cal pensar que les bases en què reposa pot estendre-les solament fins a un cert punt, més enllà del qual topa amb un mur infranquejable. Tanmateix, però, no li és pas agradable d'aturar-se; el fibló de la rivalitat l'obliga a anar sempre més i més lluny, és a dir, a ultrapassar els límits dins on es pot efectivament exercir. S'estén més enllà del que pot controlar; mana més enllà del que pot imposar; despèn més enllà dels propis recursos. Aquesta és la contradicció interna que tot règim opressiu porta a dins com una llavor de mort; la constitueix l'oposició entre el caràcter necessàriament limitat de les bases materials del poder i el caràcter necessàriament il·limitat de la cursa pel poder en tant que relació entre els homes.

Car, des del moment que un poder supera els límits que li imposa la naturalesa de les coses, redueix les bases sobre què descansa, fa que aquests límits esdevinguin cada cop més estrets. En estenendre's més enllà del que pot controlar, engendra un parasitisme, un malbaratament i un desordre que, un cop apareguts, creixen automàticament. Intentant de manar fins i tot on no està en condicions d'exercir la coerció, provoca reaccions que no pot preveure ni resoldre. Finalment, en voler estendre l'explotació dels oprimits més enllà del que permeten els recursos objectius, esgota aquests recursos; és el que sens dubte significa el conte antic i popular de la gallina dels ous d'or. Siguin quins siguin els recursos d'on els explotadors extreuen els béns que s'apropien, ve un moment que el procediment d'explotació, que primerament, en estendre's, era cada cop més productiu, contràriament es fa costós com més va més. És així com l'exèrcit romà, que tot primer havia enriquit Roma, acabà per arruïnar-la; és així com els cavallers de l'edat mitjana, els combats dels quals donaven tot primer una relativa seguretat als pagesos, que se'n sentien en certa mesura protegits del banditatge, van acabar en les seves contínues guerres per devastar els camps que els alimentaven; i el capitalisme sembla ben bé travessar una fase d'aquesta mena. Un cop més, no es pot pas demostrar que hagi de ser sempre així; però cal admetre-ho, fora que suposem la possibilitat d'uns recursos inesgotables. És així la naturalesa de les coses, aquesta divinitat justiciera que els grecs adoraven amb el nom de Nèmesi, que castiga la desmesura.

Quan una forma determinada de dominació es troba així deturada en la seva empena i condemnada a la decadència, encara se'n falta perquè comenci lentament a desaparèixer; de vegades, al contrari, és llavors que es fa més durament opressiva, que esclafa els éssers humans sota el seu pes, que romp sense pietat cossos, cors i esperits. Només que, com que tothom s'hi troba que de mica en mica li van mancants els recursos que als uns els caldrien per a vèncer i als altres per a viure, ve un moment que, de totes bandes, hom es posa febrosament a cercar-hi una sortida. No hi ha cap raó perquè una tal recerca no sigui inútil; en aquest cas, el règim només pot acabar enfonsant-se, mancat de recursos per a subsistir, cedint el lloc no pas a un altre règim més ben organitzat, sinó a un desordre, a una misèria, a una vida primitiva que duraran fins que una altra causa faci sorgir unes noves relacions de força. Si s'esdevé altrament, si la recerca de recursos nous és fructuosa, apareixen noves formes de vida social i es prepara lentament, i com subterràniament, un canvi de règim. Subterràniament, perquè aquestes noves formes només es poden desenvolupar en la mesura que siguin compatibles amb l'ordre establert i no presentin, almenys aparentment, cap perill per als poders constituïts; altrament, res no podria impedir a aquests poders d'anorrear-les mentre fossin els més forts. Perquè les noves formes socials superin les velles cal que prèviament aquest desenvolupament

continu les hagi dutes a fer efectivament un paper més important en el funcionament de l'organisme social, és a dir, a suscitar forces superiors a aquelles de què disposen els poders oficials. Així, no hi ha verdaderament mai ruptura de continuïtat, ni fins i tot quan la transformació del règim sembla l'efecte d'una lluita sangonent; car la victòria només fa llavors que consagrar unes forces que, ja abans de la lluita, constituïen el factor decisiu de la vida col·lectiva i unes formes socials que havien començat de temps a substituir progressivament aquelles damunt les quals reposava el règim en decadència. És així com, a l'Imperi romà, els bàrbars havien anat ocupant els llocs més importants, l'exèrcit es dislocava cada cop més en bandes menades per aventurers i en la institució del colonat el servatge substituïa progressivament l'esclavatge, tot plegat molt abans de les grans invasions. Així, la burgesia francesa no va pas, ni de lluny, esperar el 1789 per a superar la noblesa. La revolució russa, certament, gràcies a un singular conjunt de circumstàncies, sembla haver fet sorgir quelcom enterament nou; però la veritat és que els privilegis suprimits per ella feia temps que no tenien cap base social fora de la tradició, que les institucions sorgides durant la insurrecció potser no van estar efectivament en funcionament ni l'espai d'un matí, i que les forces reals, a saber, la gran indústria, la policia, l'exèrcit i la burocràcia, lluny d'haver estat fetes miques per la revolució, han arribat, gràcies a ella, a tenir un poder desconegut en els altres països. De manera general, aquest capgirament sobtat de la relació de forces, que és el que s'entén ordinàriament per revolució, no és pas solament un fenomen desconegut a la història, sinó que és, a més, si ho mirem de la vora, una cosa pròpiament inconcebible, car fóra una victòria de la feblesa damunt la força, l'equivalent d'una balança el plat menys pesant de la qual baixés. El que la història ens presenta són lentes transformacions de règims en què els esdeveniments sangonents que bategem com a revolucions hi juguen un paper molt secundari, i d'aquí que puguin ser-ne fins i tot absents; és el cas quan l'estrat social que dominava en nom de les velles relacions de força arriba a conservar una part del poder a l'empara de les noves relacions, i la història d'Anglaterra n'aporta un exemple. Però, prenguin les formes que prenguin, les relacions socials, només hi veiem, si intentem de desvelar-ne el mecanisme, un llòbrec joc de forces cegues que s'ajunten o topen, que progressen o declinen, que se substitueixen les unes per les altres, sense mai parar d'esclafar sota seu els malaurats humans. Aquest sinistre engranatge no presenta a primer cop d'ull cap defecte per on una temptativa d'alliberament hi pugui trobar pas. Ara, però, no és pas d'un esbós tan vague, tan abstracte, tan miserablement sumari com aquest, que es pot pretendre de treure'n cap conclusió.

Cal posar encara una altra vegada el problema fonamental, a saber, en què consisteix el lligam que fins aquí sembla unir l'opressió social i el progrés en les relacions de l'home amb la natura. Si considerem a l'engròs el conjunt del desenvolupament humà fins als nostres dies, si sobretot oposem les poblacions primitives, organitzades gairebé sense desigualtat, a la nostra civilització actual, sembla com si l'home, com pel joc d'un misteriós equilibri, no pogués arribar a alleugerir el jou de les necessitats naturals sense afeixugar igualment el de l'opressió social. I fins i tot, cosa encara més singular, diríem que, si la col·lectivitat humana en gran mesura s'ha alliberat del pes amb què les forces desmesurades de la natura aclaparen la feble humanitat, com a contrapartida ha succeït en certa manera a la natura fins al punt d'esclafar l'individu de manera anàloga.

¿En què és esclau l'home primitiu? Doncs, que gairebé no disposa de la pròpia activitat; que és la joguina de la necessitat, la qual li dicta cadascun dels gestos, o poc se'n falta, i l'hostilitza amb el seu agulló desprietat; i que les seves accions són regulades no pas pel propi pensament, sinó pels costums i pels capricis igualment incomprensibles d'una

natura que només pot adorar amb una cega submissió. Si només considerem la col·lectivitat, els homes semblen haver-se elevat avui a una condició a les antípodes d'aquest estat servil. Gairebé cap dels seus treballs no és una simple resposta a la imperiosa impulsió de la necessitat; el treball s'acompleix prenent possessió de la natura i endreçant-la de manera que les necessitats es trobin satisfetes. La humanitat ja no es creu en presència de divinitats capricioses de qui calgui conciliar-se el favor; sap que simplement ha de manejar matèria inert, i compleix aquesta tasca organitzant-se metòdicament en base a lleis clarament concebudes. En fi, sembla que hàgim arribat a aquella època predita per Descartes en què els homes emprarien "la força i les accions del foc, de l'aigua, de l'aire, dels astres i de tots els altres cossos" com en els oficis artesans, i esdevindrien així amos de la natura. Però, per un capgirament estrany, aquesta dominació col·lectiva, quan davallam a l'escala de l'individu, es transforma en asserviment, en un asserviment molt proper al que comporta la vida primitiva. Els esforços del treballador modern li són imposats per una coerció tan brutal, tan despietada i que l'empaita tan insistentment com la de la fam amb el caçador primitiu; des d'aquest caçador primitiu fins a l'obrer de les nostres grans fàbriques, passant pels treballadors egipcis manats a cops de fuet, pels esclaus antics, pels serfs de l'edat mitjana amenaçats constantment per l'espasa dels senyors, els homes no han deixat mai de ser empesos al treball per una força exterior sota pena de mort gairebé immediata. I pel que fa a l'encadenament dels moviments del treball, sovint, també, els és imposat des de fora als nostres obrers com als homes primitius, i tan misteriós els és als primers com als segons; i, encara molt més, avui, en aquest domini, la coerció és, en certs casos, sense comparació, més brutal que mai; per molt lliurat que pogués estar l'home primitiu a la rutina i als tempteigs cecs, almenys podia, amb els seus riscos i perills, intentar de reflexionar, combinar i innovar, llibertat de què el treballador a la cadena és completament privat. En resum, si la humanitat sembla haver arribat a disposar d'aquestes forces de la natura que, tanmateix, en paraules de Spinoza, "superen infinitament les de l'home", i a disposar-ne gairebé tan sobiranament com el cavaller disposa del seu cavall, la victòria no pertany pas als homes presos d'un en un; són tan sols les més vastes col·lectivitats que estan en disposició de manejar "la força i les accions del foc, de l'aigua, de l'aire... i de tots els altres cossos que ens envolten"; pel que fa als membres d'aquestes col·lectivitats, opressors i oprimits hi són semblantment sotmesos a les exigències implacables de la lluita pel poder.

Així, tot i el progrés, l'home no ha sortit de la condició servil en què es trobava quan feble i nu era lliurat a totes les forces cegues que componen l'univers; simplement, el poder que el manté agenollat ha estat com transferit de la matèria inert a la societat que forma amb els seus semblants. Així, és aquesta societat el que li és imposat a adoració a través de totes les formes que pren successivament el sentiment religiós. Per tant, la qüestió social es posa de forma prou clara; cal examinar el mecanisme d'aquesta transferència; cercar per què l'home ha de pagar a aquest preu el seu poder sobre la natura; concebre en què pot consistir per a ell la situació menys desgraciada, és a dir, aquella en què es trobés menys asservit a la doble dominació de natura i societat; finalment, veure quins camins poden acostar a una tal situació i quins instruments podria aportar als homes d'avui la civilització actual si aspiraven a transformar la seva vida en aquest sentit.

Acceptem massa fàcilment el progrés material com un do del cel, com una cosa que va sola; cal mirar de cara les condicions al preu de què s'acompleix. La vida primitiva és una cosa fàcilment comprensible; l'home és burxat per la fam, o pel pensament igualment lancinant que en patirà aviat, i surt a la recerca d'aliment; li vénen esgarrifances de fred, o

provocades pel pensament que en tindrà aviat, i cerca coses que serveixin per a fer escalfor o conservar-la; i així successivament. Pel que fa a la manera de posar-s'hi, li és donada primerament, ja des de petit, pel costum d'imitar els vells, i també pels hàbits que ha contret amb si mateix, en el curs de múltiples tempteigs, repetint els procediments reeixits; quan l'agafen desprevingut, tempteja, encara, empès com es troba a actuar per un agulló que no li deixa un moment de respir. En tot això, l'home només ha de cedir a la seva pròpia naturalesa, no pas vèncer-la.

Contràriament, des que passem a un estadi més avançat de la civilització, tot esdevé miraculós. Veiem llavors els homes deixant de banda tot de coses de bon consumir, desitjables, i de què tanmateix es priven. Els veiem abandonant en gran mesura la recerca de l'aliment, de l'escalfor i de la resta, i consagrar el millor de les seves forces a feines aparentment estèrils. A dir veritat, aquestes feines, la majoria, lluny de ser estèrils, són infinitament més productives que els esforços de l'home primitiu, car tenen per efecte un endegament de la natura exterior en sentit favorable a la vida humana; però aquesta eficàcia és indirecta, i sovint separada de l'esforç per tants intermediaris, que l'esperit amb prou feines els pot considerar tots; és a llarg termini, sovint a tan llarg termini, que només les generacions futures en trauran profit; mentre que, contràriament, la fatiga extenuant, els dolors, els perills corresponents a aquestes feines, es fan immediatament i perpètuament sentir. Ara, tothom sap prou bé per experiència pròpia com n'és de poc corrent que la idea abstracta d'una utilitat llunyana prevalgui sobre els dolors, les necessitats, els desigs presents. Tanmateix, en l'existència social, cal que hi prevalgui, sota pena de retorn a la vida primitiva.

Però el que encara és més miraculós és la coordinació dels treballs. Tot nivell un xic elevat de la producció suposa una cooperació més o menys estesa; i la cooperació es defineix pel fet que els esforços de cadascú només tenen sentit i eficàcia per la seva relació i exacta correspondència amb els esforços de tots els altres, de manera que tots els esforços formin un sol treball col·lectiu. Altrament dit, els moviments de diversos homes s'han de combinar de la manera com es combinen els moviments d'un sol home. Però, ¿com es pot fer, això? Una combinació només s'opera si és pensada; i una relació mai no es forma si no és a l'interior d'un esperit. El nombre *dos* pensat per un home no es pot pas afegir, per a formar el nombre *quatre*, al nombre *dos* pensat per un altre; igualment, la concepció que un dels cooperants es fa del treball parcial que aconsegueix no es pot pas combinar, per a formar un treball coherent, amb la concepció que cadascun dels altres es fa de la seva tasca respectiva. Diversos esperits humans no es oden unir de cap de les maneres en un esperit col·lectiu, i els termes d'ànima col·lectiva, de pensament col·lectiu, tan correntment emprats en els nostres dies, són completament buits de sentit. Per tant, perquè els esforços de diversos homes es combinin, cal que siguin tots dirigits per un sol i mateix esperit, com ho expressa el cèlebre vers de *Faust*: “Un esperit és prou, per a mil braços.”

En l'organització igualitària de les poblacions primitives, res no permet de resoldre cap d'aquests problemes, ni el de la privació, ni el de l'estimulant de l'esforç, ni el de la coordinació dels treballs; per contra, l'opressió social aporta una solució immediata en crear, per dir-ho en gros, dues categories d'homes, els que manen i els que obeeixen. El cap coordina fàcilment els esforços dels subordinats a les seves ordres; no ha de vèncer cap temptació per a reduir-los a allò estrictament necessari; i pel que fa a l'estimulant de l'esforç, una organització opressiva és admirablement apropiada per a fer galopar els homes més enllà dels límits de les seves forces, els uns fuetejats per l'ambició, els altres, en paraules d'Homer, “sota la pressió d'una dura necessitat”.

Els resultats són sovint prodigiosos quan la divisió de les categories socials és prou profunda perquè els qui decideixen els treballs no es trobin mai exposats a patir-ne, o fins ni a conèixer-ne, ni els esforços esgotadors, ni els dolors, ni els perills, i, en canvi, els qui els executen i pateixen no els puguin triar, trobant-se com perpètuament es troben sota l'efecte d'una amenaça de mort més o menys encoberta. És així que l'home només s'escapa en certa mesura dels capricis de la cega natura lliurant-se als capricis no menys cecs de la lluita pel poder. Mai no és més veritat, això, que quan l'home arriba, com per a nosaltres és el cas, a una tècnica prou avançada per a tenir el domini de les forces de la natura; car, perquè pugui ser així, la cooperació s'ha d'acomplir a una escala tan gran que els dirigents es troben tenint en mà un tal munt d'afers, que supera formidablement la seva capacitat de control. La humanitat es troba, per aquest fet, essent la joguina de les forces de la natura, sota la nova forma que els ha donat el progrés tècnic, tant com mai no ho havia estat en els temps primitius; n'hem fet, en fem, en farem l'amarga experiència. Quant a les temptatives de conservar la tècnica espolsant-nos l'opressió, susciten tot seguit una tal mandra i un tal desordre que els qui s'hi han lliurat es troben al més sovint forçats a tornar a posar gairebé tot seguit el cap sota el jou; l'experiència s'ha fet a petita escala en cooperatives de producció, a gran escala durant la revolució russa. Semblaria com si l'home nasqués esclau i la servitud fos la seva verdadera condició.

Quadre teòric d'una societat lliure

I tanmateix res al món no pot impedir a l'home de sentir-se nascut per a la llibertat. Mai, passi el que passi, no pot acceptar la servitud; perquè pensa. Mai no ha deixat de somniar una llibertat sense límits, sigui com a felicitat passada de què un càstig l'hauria privat, sigui com a felicitat a venir que li és deguda per una mena de pacte amb una providència misteriosa. El comunisme imaginat per Marx n'és la forma més recent, d'aquest somni. Aquest somni sempre ha quedat en no res, com tots, o, si ha pogut consolar, ho ha fet només com un opi; ja és hora de renunciar a somniar-la, la llibertat, i decidir-se a concebre-la.

És la llibertat perfecta el que cal esforçar-se a representar-se clarament, no pas amb l'esperança d'arribar-hi, sinó amb l'esperança d'atènyer una llibertat menys imperfecta que no la nostra condició actual; car el millor només és concebible pel perfecte. És només a un ideal, que ens podem adreçar. L'ideal és tan irrealitzable com el somni, però, a diferència del somni, lliga amb la realitat; permet, a títol de límit, de considerar, ordenades pel valor, del més baix al més alt, situacions reals o realitzables. La llibertat perfecta no es pot pas concebre com a consistent simplement en la desaparició d'aquesta necessitat de què en patim perpètuament la pressió; mentre l'home visqui, és a dir, mentre constitueixi un ínfim fragment d'aquest univers despietat, la pressió de la necessitat no afluixarà mai ni un instant. Un estat de coses en què l'home tingués tants de gaudis i tan poques fadigues com li plagués no hi pot pas tenir lloc, si no és ficció, en el món en què vivim. La natura és, certament, més clement o més severa amb les necessitats humanes segons els climes i potser segons les èpoques; però esperar la invenció miraculosa que la fes clement arreu i una vegada per totes és aproximadament tan raonable com les esperances lligades en altre temps a la data de l'any mil. A part d'això, si examinem aquesta ficció de prop, no sembla pas que valgui ni una recança. N'hi ha prou

de tenir en compte la feblesa humana per a comprendre que una vida de què la noció de treball hagués gairebé desaparegut fóra lliurada a les passions i potser a la follia; no hi ha domini d'un mateix, sense disciplina, ni hi ha altra font de disciplina per a l'home que l'esforç demanat pels obstacles exteriors. Un poble d'ociosos podria prou bé distreure's posant-se obstacles, exercitant-se amb les ciències, amb les arts, amb els jocs; però els esforços procedents de la sola fantasia no constitueixen pas per a l'home cap mitjà de domini de les seves pròpies fantasies. Són els obstacles amb què topa i que cal superar el que li dóna ocasió de vèncer-se a si mateix. Fins les activitats aparentment més lliures, ciència, art, esport, només tenen valor en la mesura que imiten l'exactitud, el rigor, l'escrúpol propis dels treballs, i fins i tot els exageren. Sense el model que els aporten sense saber-ho el camperol, el ferrer, el mariner que treballen com cal, per emprar una expressió d'una ambigüitat admirable, s'enfonsarien en la pura arbitrarietat. L'única llibertat que es pot atribuir a l'edat d'or és aquella de què gaudirien les criatures si els pares no els imposessin regles; no és en realitat res més que una submissió incondicionada al caprici. El cos humà no pot en cap cas deixar de dependre del poderós univers que l'empresona; i encara que l'home deixés d'estar sotmès a les coses i als altres per les necessitats i els perills, hi estaria encara més completament lliurat per les emocions que el prendrien contínuament a les entranyes, de què ja cap activitat regular no el defensaria. Si haviem d'entendre per llibertat la simple absència de tota necessitat, el mot fóra buit de tota significació concreta; llavors, però, no representaria pas per a nosaltres aquesta cosa la privació de la qual lleva a la vida el seu valor.

Es pot entendre per llibertat una cosa altra que no la possibilitat d'obtenir sense esforç el que plau. Existeix una concepció ben diferent de la llibertat, una concepció heroica, que és la de la saviesa comuna. La llibertat verdadera no es defineix pas per una relació entre el desig i la satisfacció, ans per una relació entre el pensament i l'acció; fóra completament lliure l'home totes les accions del qual procedissin d'un judici previ concernint el fi que es proposa i l'encadenament de mitjans que duguessin a aquest fi. I importaria ben poc que les accions en si mateixes fossin de bon fer o doloroses, ni fins i tot coronades per l'èxit; el dolor i el fracàs el poden fer desgraciat, l'home, però no el poden pas humiliar mentre sigui ell qui disposi de la pròpia facultat d'actuar. I disposar de les pròpies accions no significa gens ni mica actuar arbitràriament; les accions arbitràries no procedeixen pas de cap judici, ni poden, pròpiament parlant, dir-se lliures. Tot judici es fa sobre un situació objectiva, i per consegüent sobre un entrellat de necessitats. L'home, mentre viu, no pot en cap cas deixar de ser tenallat de totes bandes per una necessitat absolutament inflexible; però, com que pensa, pot triar entre cedir cegament a l'agulló amb què ella l'empeny des de l'exterior, o bé conformar-se amb la representació interior que se'n faci; és en això que consisteix l'oposició entre servitud i llibertat. Els dos termes d'aquesta oposició, d'altra banda, no són més que límits ideals entre els quals es mou la vida humana, sense mai poder-ne atènyer cap sota pena de deixar de ser vida. Un home fóra del tot esclau si tots els seus gestos procedissin d'una deu altra que no el seu pensament, a saber, les reaccions irracionals del cos o bé el pensament d'altri; l'home primitiu afamat els bots del qual són tots provocats pels espasmes que li retorcen les entranyes, l'esclau romà perpètuament atent a les ordres del vigilant armat d'un fuet, l'obrer modern treballant a la cadena, s'hi acosten, a aquesta condició miserable. Quant a la llibertat completa, se'n pot trobar un model abstracte en un problema d'aritmètica o de geometria ben resolt; car en un problema tots els elements de la solució són donats, i l'home no hi pot esperar ajut més que del propi judici, l'únic capaç d'establir entre aquests elements la relació que constitueix en si la solució cercada.

Els esforços i les victòries de la matemàtica no van pas més enllà del quadre del full de paper, reialme dels signes i dels dibuixos; una vida enterament lliure fóra aquella en què totes les dificultats reals es presentarien com unes menes de problemes en què totes les victòries serien com solucions posades en acció. Tots els elements de l'èxit foren llavors donats, és a dir, coneguts i manejables com ho són els signes del matemàtic; per a obtenir el resultat volgut, n'hi hauria prou de posar entre ells en relació aquests elements mercès a la direcció metòdica que el pensament imprimiria, no ja a simples traços de ploma, sinó a moviments efectius que deixarien petja al món. Més ben dit, l'acompliment de no importa quina obra consistiria en una combinació d'esforços tan conscient i tan metòdica com pot ser-ho la combinació de xifres per què s'opera la solució d'un problema quan prové de la reflexió. L'home tindria llavors constantment la seva pròpia sort a la mà; forjaria a cada moment les condicions de la seva pròpia existència amb un acte del pensament. El simple desig, certament, no el duria enlloc; no rebria res gratuïtament; i fins i tot les possibilitats d'esforç eficaç foren per a ell estretament limitades. Però el fet de no poder obtenir res sense haver posat en acció, per a aconseguir-ho, totes les potències del pensament i del cos permetria a l'home de desfer-se per sempre de la influència cega de les passions. Una visió clara del possible i de l'impossible, del fàcil i del difícil, dels esforços que separen el projecte del seu acompliment, ella sola esborra els desigs insaciables i les pors sense fonament; d'això i res més provenen la temperança i el coratge, virtuts sense les quals la vida només és un vergonyós deliri. A part d'això, tota espècie de virtut té la deu en l'encontre que fa topiar el pensament humà amb una matèria sense indulgència ni perfídia. No es pot concebre res més gran per a l'home que una sort que el faci barallar directament amb la nua necessitat, sense res a esperar que no sigui de si mateix, de manera que la seva vida sigui una perpètua creació de si mateix per si mateix. L'home és un ésser limitat a qui no és pas donat de ser, com el Déu dels teòlegs, l'autor directe de la seva pròpia existència; però l'home posseiria l'equivalent humà d'aquest poder diví si les condicions materials que li permeten d'existir fossin exclusivament obra del propi pensament dirigint l'esforç dels propis músculs. Fóra aquesta, la verdadera llibertat.

Una tal llibertat només és un ideal, i trobar-la en una situació real no és pas més fàcil que traçar amb un guix una recta perfecta. Però aquest ideal serà útil de concebre si podem percebre alhora el que ens en separa i quines circumstàncies ens en poden allunyar o ens hi poden acostar. El primer obstacle que apareix és constituït per la complexitat i l'extensió d'aquest món on vivim, complexitat i extensió que ultrapassen infinitament l'abast del nostre esperit. Les dificultats de la vida real no són pas problemes a la nostra mesura; són com problemes les dades dels quals fossin en quantitat innombrable, car la matèria és doblement indefinida, considerades l'extensió i la divisibilitat. A més, a un esperit humà li és impossible de tenir en compte tots els factors de què depèn l'èxit de l'acció en aparença més simple; qualsevol situació dona lloc a atzars sens nombre, i les coses escapen al nostre pensament com fluids que volguéssim agafar amb els dits. D'ací semblaria dependre-se'n que el pensament només es podria exercir sobre vanes combinacions de signes i que l'acció hauria de reduir-se al tempteig més cec. Però no és pas així, de fet. Certament, mai no podem actuar amb seguretat d'èxit; però això no és pas tan important com podríem creure. Podem fàcilment suportar-ho, que les conseqüències de les nostres accions depenguin d'atzars incontrolables; el que ens cal de totes totes sostreure a l'atzar són les nostres accions, i de manera que les sotmetem a la direcció del pensament. N'hi ha prou, per a això, que l'home pugui concebre una cadena d'accions intermèdies unint els moviments de què és capaç als resultats que vol obtenir; i

pot fer-ho sovint, això, mercès a l'estabilitat relativa que, enmig de les cegues tempestes de l'univers, persisteix a escala de l'organisme humà, estabilitat que ella sola permet a aquest organisme de subsistir. Certament, aquesta cadena d'accions intermèdies mai no és més que un esquema abstracte; quan es passa a l'execució, a cada instant poden intervenir-hi accidents que desbaratin els plans més ben establerts; però si la intel·ligència ha sabut elaborar clarament el pla abstracte de l'acció a executar, això vol dir que ha arribat, certament, no pas a eliminar l'atzar, però sí a deixar-li una part circumscrita i limitada i, diguem-ho així, a filtrar-lo, classificant en relació a aquest pla la massa indefinida dels accidents possibles en unes quantes sèries ben determinades. Així, l'esperit és impotent per a orientar-se enmig de les tempestes innombrables que formen en plena mar el vent i l'aigua; però, si posem al mig d'aquestes tempestes un vaixell amb veles i timó disposats de tal o tal manera, es pot fer la llista de les accions que li poden fer entomar. Totes les eines són, així, de manera més o menys perfecta, com instruments per a caracteritzar els atzars. L'home podria, d'aquesta manera, eliminar l'atzar, si no al seu voltant almenys en si mateix; però fins i tot això és un ideal inaccessible. El món és massa fèrtil en situacions de complexitat insuperable perquè l'instint, la rutina, els tempteigs, la improvisació puguin mai deixar de jugar cap paper en els nostres treballs; l'home només pot restringir cada cop més aquest paper gràcies al progrés de la ciència i de la tècnica. El que importa és que aquest paper sigui subordinat i no impedeixi al mètode de ser l'ànima del treball. Cal també que aquest paper aparegui com a provisional, i que rutina i tempteigs siguin sempre considerats no pas com a principis d'acció sinó com a sucedanis destinats a omplir les llacunes del pensament metòdic; és a això que ens ajuden poderosament les hipòtesis científiques, fent-nos concebre els fenòmens mig coneguts com a regits per lleis anàlogues a les que determinen els fenòmens més clarament compresos. I fins i tot allà on res no sabem podem encara suposar que deuen aplicar-s'hi lleis semblants; això és prou per a eliminar, a falta d'ignorància, el sentiment del misteri, i fer-nos comprendre que vivim en un món en què l'home només ha d'esperar miracles de si mateix.

Hi ha tanmateix una deu de misteri que no podem pas eliminar, que no és altra que el nostre propi cos. L'extrema complexitat dels fenòmens vitals potser es podrà progressivament desembullar, si més no en certa mesura; però una ombra impenetrable embolcallarà sempre la relació immediata que ens lliga els pensaments amb els moviments. En aquest domini no podem concebre-hi cap necessitat, car no podem determinar-hi anelles intermèdies; d'altra banda, la noció de necessitat, tal com se la forma el pensament humà, només és pròpiament aplicable a la matèria. En els fenòmens en qüestió, a falta d'una necessitat clarament concebible, fins no podem trobar-hi cap regularitat ni aproximada. De vegades les reaccions del cos vivent són completament estranyes al pensament; de vegades, bé que rarament, n'executen simplement les ordres; més sovint, a compleixen el que l'ànima ha desitjat sense que aquesta hi tingui cap part; sovint, també, acompanyen els propòsits formats per l'ànima sense correspondre-hi de cap manera; altres vegades, encara, precedeixen els pensaments. No s'hi pot fer cap classificació. És per això que, quan en la lluita amb la natura els moviments del cos vivent hi tenen el paper principal, la noció de necessitat difícilment es pot formar; en cas d'èxit, la natura sembla obeir o complaure immediatament els desigs i, en cas de fracàs, rebutjar-los. És el que s'esdevé en les accions a complertes sense instruments o amb instruments tan ben adaptats als membres que gairebé només fan que prolongar-ne els moviments naturals. Es pot comprendre així que els primitius, malgrat la seva extrema habilitat a accomplir tot allò de què tenen necessitat per a subsistir, es representin la relació entre l'home i el món sota l'aspecte no pas del treball, sinó de la màgia. Entre ells i el filat de

necessitats que constitueix la natura i defineix les condicions reals de l'existència, s'hi interposen doncs, com una pantalla, tota mena de capricis misteriosos a mercè dels quals creuen trobar-se; i per poc opressiva que pugui ser la societat que formen, no per això són menys esclaus d'aquests capricis imaginaris, sovint interpretats a més per sacerdots i fetillers de carn i ossos. Aquestes creences sobreviuen en forma de supersticions i, contràriament al que ens agrada de pensar, ningú no n'és completament lliure; però la seva influència perd força a mesura que, en la lluita amb la natura, el cos passa a segon terme i els instruments inerts a primer. N'és el cas quan els instruments, deixant de modelar-se segons l'estructura de l'organisme humà, l'obliguen al contrari a adaptar els seus moviments a la forma d'ells. Llavors, doncs, ja no hi ha correspondència entre els gestos a executar i les passions; el pensament s'ha de sostreure al desig i a la por, i aplicar-se únicament a establir una relació exacta entre els moviments impresos als instruments i l'objectiu perseguit. La docilitat del cos en aquest cas és una espècie de miracle, però un miracle que el pensament no ha pas de tenir en compte; el cos, esdevingut com fluid per l'hàbit, segons la bella expressió de Hegel, fa simplement passar als instruments els moviments concebuts per l'esperit. L'atenció es posa exclusivament en les combinacions formades pels moviments de la matèria inert, i la noció de necessitat apareix en la seva puresa, sense cap barreja de màgia. Per exemple, en terra, i endut per desigs i pors que li fan moure les cames, l'home es troba sovint havent passat d'un lloc a un altre sense saber com; en mar, al contrari, com que desigs i pors no tenen cap influència sobre el vaixell, cal perpètuament fer servir l'enginy i combinar, disposar veles i timó, transformar l'empenta del vent amb un encadenament d'artificis que només pot ser obra d'un pensament lúcida. El cos humà no s'hi pot pas reduir del tot, a aquest paper d'intermediari dòcil entre el pensament i els instruments, però s'hi pot anar reduint cada cop més; és a això que contribueix cada progrés de la tècnica.

Però, per desgràcia, encara que s'arribés a sotmetre estrictament i fins i tot en detall tots els treballs, sense excepció, al pensament metòdic, de seguida un nou obstacle a la llibertat apareixeria, a causa de la profunda diferència de naturalesa que separa l'especulació teòrica i l'acció. En realitat, no tenen res en comú, la resolució d'un problema i l'execució d'un treball fins i tot perfectament metòdic, l'encadenament de les nocions i l'encadenament dels moviments. Aquell qui s'enfronta a una dificultat d'ordre teòric procedeix anant del senzill al complex, del clar a l'obscur; els moviments del treballador, en canvi, no són pas més simples o més clars els uns que els altres, ans simplement els que precedeixen són la condició dels que segueixen. D'altra banda, al més sovint, el pensament uneix allò que l'execució ha de separar, o separa allò que l'execució ha d'unir. És per això que, quan un treball qualsevol presenta al pensament dificultats no immediatament superables, és impossible d'unir l'examen d'aquestes dificultats i l'execució del treball; l'esperit tot primer ha de resoldre el problema teòric amb els seus propis procediments, i tot seguit la solució es pot aplicar a l'acció. No es pot pas dir en aquest cas que l'acció sigui, pròpiament parlant, metòdica; és conforme a mètode, cosa ben diferent. La diferència és capital; car aquell qui aplica el mètode no té pas necessitat de concebre'l, al moment d'aplicar-lo. Més que això: si es tracta de coses complicades, ni ho pot, llavors, fins si el mètode l'ha elaborat ell mateix; car l'atenció, sempre obligada a cenyir-se al moment present de l'execució, de l'encadenament de relacions de què depèn el conjunt de l'execució no en pot pas abraçar gaire gran part, alhora,. Per tant, el que s'executa no és pas un pensament, ans un esquema abstracte indicant un seguit de moviments, tan poc penetrable a l'esperit, al moment de l'execució, com una recepta provinent de la simple rutina o un ritus màgic. Per un altre costat, una sola i mateixa

concepció és aplicable, amb modificacions de detall o sense, un nombre indefinit de vegades; car, per bé que el pensament abraça alhora la sèrie de les aplicacions possibles d'un mètode, l'home no està pas dispensat tanmateix de realitzar-les d'una en una totes les vegades que calgui. Així, a un sol esclat de pensament li correspon una quantitat il·limitada d'accions cegues. No cal ni dir que aquells qui reproduïxen indefinidament l'aplicació de tal o tal altre mètode de treball sovint no han fet mai l'esforç de comprendre'l; d'altra banda, s'esdevé sovint que cadascun d'ells només s'encarregui d'una part de l'execució, sempre la mateixa, i que els companys en facin la resta. Així, doncs, ens trobem en presència d'una situació paradoxal, a saber, que hi ha mètode en els moviments del treball però no pas en el pensament del treballador. Podríem dir-ne que el mètode ha traslladat la seva seu de l'esperit a la matèria. És allò de què les màquines automàtiques en donen la imatge més impressionant. Des del moment que el pensament que ha elaborat un mètode d'acció no té necessitat d'intervenir en la seva execució, tan bé i més es pot confiar aquesta execució a trossos de metall que a membres vius; i així ens trobem davant l'estrany espectacle de màquines en què el mètode ha cristal·litzat tan perfectament en metall que sembla que siguin elles qui pensin i que els homes al seu servei siguin ells els reduïts a l'estat d'autòmats. A part d'això, aquesta oposició entre l'aplicació i la intel·ligència del mètode es torna a trobar, absolutament idèntica, en el quadre de la pura teoria. Per posar-ne un senzill exemple, és del tot impossible, mentre es fa una divisió difícil, de tenir la teoria de la divisió present a l'esperit; i això no sols perquè aquesta teoria, que reposa en la relació de la divisió amb la multiplicació, sigui d'una certa complexitat, sinó sobretot perquè, en executar cadascuna de les operacions parcials a la fi de les quals la divisió s'ha acomplert, oblidem que les xifres representen adés unitats, adés desenes, adés centenars. Els signes es combinen segons les lleis d'allò que signifiquen; però, en no poder conservar perpètuament present a l'esperit la relació de signe amb significat, els manegem com si es combinessin segons les seves pròpies lleis; i d'ací que les combinacions esdevinguin intel·ligibles, és a dir, que s'acompleixin automàticament. El caràcter maquinal de les operacions aritmètiques és il·lustrat per l'existència de màquines de comptar; per això, doncs, un comptable no és més que una màquina de comptar imperfecta i desgraciada. La matemàtica només progressa treballant amb signes, eixamplant-ne la significació, creant signes de signes; així, les lletres corrents de l'àlgebra representen quantitats qualssevol, o fins i tot operacions virtuals, com en el cas dels valors negatius; altres lletres representen funcions algèbriques, i així successivament. Com que a cada nivell, si es pot dir així, s'hi arriba inevitablement a perdre de vista la relació del signe amb el significat, les combinacions de signes, tot i que sempre rigorosament metòdiques, esdevenen ben aviat impenetrables al pensament. De màquina algèbrica satisfactòria no n'hi ha cap, tot i que s'han fet en aquest sentit diverses temptatives; però no per això els càlculs algèbrics deixen de ser al més sovint tan automàtics com el treball del comptable. O més ben dit, encara més, ho són, en el sentit que ho són en certa manera essencialment. Després d'haver fet una divisió, sempre podem repassar-la, tornant als signes el seu significat, fins a haver comprès el perquè de cada part de l'operació; però no és pas igual, en àlgebra, en què els signes, a còpia de manejar-los i combinar-los entre ells com a tals, acaben demostrant una eficàcia de què el significat que tinguin no en dona pas compte. Tal com, per exemple, els signes e i i ; en fer-los servir convenientment, fem meravellosament planeres tota mena de dificultats, i especialment, si els combinem d'una certa manera amb π , arribem a afirmar que la quadratura del cercle és impossible; en canvi, cap esperit al món no pot concebre quina relació amb el problema de la quadratura del cercle hi tenen les quantitats, si en podem dir així, designades per aquestes

lletres. El càlcul relaciona els signes entre ells en el paper, sense que en l'esperit es relacionin els objectes per ells significats; de manera que fins la qüestió del significat dels signes acaba per ja no voler dir res. Ens trobem així havent resolt un problema amb una mena de màgia, sense que l'esperit hagi posat en relació dades i solució. Per tant, també aquí, com en el cas de la màquina automàtica, el domini del mètode sembla que el tinguin les coses en comptes del pensament; només que, en aquest cas, les coses no són trossos de metall sinó traços damunt paper blanc. És per això que un científic ha pogut dir: "En sap més el meu llapis que jo." És evident que les matemàtiques superiors no són cap pur producte de l'automatisme, i que en la seva elaboració el pensament i fins el geni hi han tingut part i n'hi tenen; en resulta una extraordinària barreja d'operacions cegues i esclats de pensament; ara, allà on el pensament no ho domina tot, necessàriament hi juga un paper subordinat. I com més el progrés de la ciència acumula combinacions totes elles de signes, més el pensament n'és esclafat, impotent per a fer l'inventari de les nocions que fa servir. I, és clar, la relació de les fórmules així elaborades amb les aplicacions pràctiques de què són susceptibles també és sovint del tot impenetrable al pensament, i apareix, per això, tan fortuïta com l'eficàcia d'una fórmula màgica. El treball es troba, en aquest cas, essent automàtic diguem-ne que a la segona potència; no és pas solament l'execució, és també l'elaboració del mètode de treball, que s'acompleix sense la direcció del pensament. Podríem concebre, a títol de límit abstracte, una civilització en què tota activitat humana, tant en el treball com en l'especulació teòrica, estigués sotmesa fins al detall a un rigor tot matemàtic, i això sense que cap ésser humà hi compregués res del que hi fes; la noció de necessitat fóra llavors absent de tots els esperits, i de manera ben altrament radical que en les poblacions primitives, de què els nostres sociòlegs afirmen que ignoren la lògica.

Per oposició, l'únic mode de producció plenament lliure fóra aquell en què el pensament metòdic es trobés en acció tot al llarg del treball. Les dificultats a vèncer haurien de ser tan variades que mai no s'hi poguessin aplicar regles estereotipades; certament, el paper dels coneixements adquirits no hauria pas de ser nul; però caldria que el treballador fos obligat a tenir sempre present a l'esperit la concepció directriu del treball que executés, per tal de poder-la aplicar intel·ligentment a casos particulars sempre nous. Una tal presència d'esperit té per condició que aquella fuïdesa del cos produïda per l'hàbit i l'habilitat atengués un grau molt elevat. Caldria també que totes les nocions utilitzades durant el treball fossin prou lluminoses per a poder ser evocades senceres en una clucada d'ull; depèn de l'agilitat més o menys gran de la intel·ligència, però encara més del camí més o menys dret per què una noció s'ha format a l'esperit, que la memòria pugui conservar aquesta noció o sols la fórmula que li fa d'embolcall. D'altra banda, no cal dir que el grau de complicació de les dificultats a resoldre mai no hauria de ser massa elevat, a risc d'establir una separació entre el pensament i l'acció. És evident que un tal ideal mai podrà ser plenament realitzable; en la vida pràctica, no es pot pas evitar d'acomplir accions impossibles de comprendre en accomplir-les, sigui perquè calgui fiar-se de regles prefixades, o bé de l'instint, del tempteig, de la rutina. Però almenys es pot anar eixamplant de mica en mica el domini del treball lúcid, i això potser indefinidament. N'hi hauria prou, per a això, que l'home tendís no pas a ampliar indefinidament coneixements i poder, sinó més aviat a establir, tant en l'estudi com en el treball, un cert equilibri entre l'esperit i l'objecte a què l'esperit s'aplica.

Però encara n'hi ha un altre, de factor de servitud; i és, per a cadascú, l'existència dels altres. Fins i tot, si bé ho mirem, és, pròpiament parlant, l'únic factor de servitud; només l'home pot asservir l'home. Ni els primitius no foren esclaus de la natura, si no hi veiessin

éssers imaginaris anàlegs a l'home, de voluntat d'altra banda interpretada per homes. En aquest cas, com en tots, la font de poder és el món exterior; però si rere les forces infinites de la natura no hi hagués, bé per ficció, bé en realitat, voluntats divines o humanes, la natura podria vèncer l'home, no pas humiliar-lo. La matèria pot desmentir les previsions i arruïnar els esforços, i no per això deixa de ser inert, feta per a ser concebuda i manejada des de fora; però mai no es pot penetrar ni manejar des de fora el pensament humà. En la mesura que la sort d'un home depèn d'altres, la pròpia vida no sols se li escapa de les mans sinó també de la intel·ligència; el judici i la resolució no tenen ja res a què aplicar-se; en comptes de combinar i actuar, cal rebaixar-se a suplicar o a amenaçar; i l'ànima cau en pous sense fons de desig i de por, car no hi ha límits a les satisfaccions i als sofriments que un home pugui rebre dels altres. Aquesta dependència envilidora no és pas pròpia només dels oprimits, sinó al mateix títol, per bé que de maneres diferents, dels oprimits i dels poderosos. Com que l'home poderós només viu dels seus esclaus, l'existència d'un món inflexible se li escapa gairebé del tot; les seves ordres li semblen contenir dins seu una eficàcia misteriosa; no és mai capaç, pròpiament parlant, de voler, sinó que és pres de desigs als quals mai la visió clara de la necessitat no ve a posar-los límit. Com que no concep cap altre mètode d'acció que el de manar, quan li arriba, com és inevitable, de manar endebades, passa de cop del sentiment de poder absolut al d'impotència radical, com s'esdevé sovint en els somnis; i les pors són llavors encara més aclaparadores pel fet de sentir contínuament damunt seu l'amenaça dels rivals. Pel que fa als esclaus, s'enfronten, ells, contínuament amb la matèria; només que la seva sort depèn no pas de la matèria que remenen, sinó d'uns amos als capricis dels quals no es pot posar ni llei ni límit.

Però fóra encara poca cosa, això de dependre d'éssers que, per bé que estranys, almenys són reals i es poden, si no entendre, almenys veure, sentir, endevinar per analogia amb un mateix. En realitat, en totes les societats opressives, tot home, tant se val el rang en què es trobi, depèn no solament dels situats damunt seu o dessota, sinó abans que res del joc de la vida col·lectiva, joc cec que determina ell sol les jerarquies socials; i importa ben poc, pel que fa a això, que el poder deixi aparèixer el seu origen essencialment col·lectiu o bé sembli trobar-se en individus determinats així com la virtut dormitiva en l'opi. Car, ben mirat, si hi ha al món res absolutament abstracte, absolutament misteriós, inaccessible als sentits i al pensament, és la col·lectivitat; l'individu que n'és membre no pot, sembla, abastar-la ni copsar-la per cap enginy, ni fer-hi força per cap palanca; se sent, respecte a ella, de l'ordre de l'infinitament petit. Si els capricis d'un individu apareixen a tots els altres com a arbitraris, les batzegades de la vida col·lectiva semblen ser-ho a la segona potència. Així, entre l'home i aquest univers que li és assignat per la sort com a única matèria del seu pensament i de la seva acció, les relacions d'opressió i de servitud hi posen de manera permanent la pantalla impenetrable de l'arbitrarietat humana. ¿Què té d'estrany que en comptes d'idees gairebé no es trobin més que opinions, i en comptes d'acció una agitació cega? Només podríem representar-nos la possibilitat d'algun progrés, en l'únic verdader sentit d'aquest mot, és a dir, en l'ordre dels valors humans, si poguéssim concebre a títol de límit ideal una societat que armés l'home contra el món sense separar-l'en.

L'home no és pas més fet per a ser joguina de les cegues col·lectivitats que forma amb els seus semblants que per a ser-ho de la cega natura; però, per a deixar de trobar-se lliurat a la societat tan passivament com la gota d'aigua en el mar, caldria que pogués conèixer-la i actuar damunt seu. En tots els dominis, és cert, les forces col·lectives superen infinitament les forces individuals; així, més difícil és de concebre un individu disposant

d'un trosset de la vida col·lectiva que no una ratlla fent-se més llarga per l'afegitó d'un punt. Això, almenys, és l'aparença; però en realitat hi ha una excepció, a tot plegat, i una de sola, a saber, el domini del pensament. En allò concernent al pensament, la relació es capgira; aquí l'individu supera la col·lectivitat tant com una qualsevol cosa supera un no res, car en un esperit el pensament només s'hi forma quan es troba cara a cara sol amb si mateix; les col·lectivitats no pensen. És veritat que el pensament no constitueix gens cap força per si mateix. A Arquímedes, diuen, el va matar un soldat embriac; i si l'haguessin posat a fer girar una roda de molí sota el fuet d'un vigilant d'esclaus, l'hauria feta girar exactament de la mateixa manera que l'home més obtús. En la mesura que el pensament plana per damunt la barreja social, pot judicar, no pas transformar. Totes les forces són materials; l'expressió de força espiritual és essencialment contradictòria; el pensament només pot ser una força en la mesura que sigui materialment indispensable. Per a expressar aquesta mateixa idea sota un altre aspecte, direm que l'home no té res d'essencialment individual, res que li sigui absolutament propi, fora de la capacitat de pensar; i aquesta societat de què estretament depèn en cada instant de la seva existència, a canvi, depèn una mica d'ell des del moment que té necessitat que pensi. Car tota la resta li pot ser imposada des de fora per la força, fins i tot els moviments del cos, però res al món no pot obligar l'home a exercir el seu poder de pensar ni pot sostreure-li el control del propi pensament. Si es té necessitat que un esclau pensi, val més deixar estar el fuet; si no, ben poques possibilitats hi ha d'obtenir resultats de bona qualitat. Així, si volem formar, de manera purament teòrica, la concepció d'una societat en què la vida col·lectiva estigués sotmesa als homes en tant que individus en comptes de tenir-los sotmesos, cal representar-se una forma de vida material en què només hi intervinguessin esforços exclusivament dirigits pel pensament clar, cosa que implicaria que cada treballador hagués de controlar, sense prendre com a referència cap regla exterior, no solament l'adaptació dels seus esforços a l'obra a produir, sinó a més la coordinació d'aquests esforços amb els de tots els altres membres de la col·lectivitat. La tècnica hauria de ser tal que dugués perpètuament a fer treballar la reflexió metòdica; l'analogia entre les tècniques dels diferents treballs hauria de ser prou estreta i la cultura tècnica prou àmplia perquè cada treballador es fes una idea clara de totes les especialitats; la coordinació hauria d'establir-se d'una manera prou simple perquè tothom en tingués perpètuament un coneixement precís, tant pel que fa a la cooperació dels treballadors com als intercanvis de productes; les col·lectivitats no serien mai prou grans per a superar l'abast d'un esperit humà; la comunitat dels interessos fóra prou evident per a esborrar les rivalitats; i com que tot individu estaria en condicions de controlar el conjunt de la vida col·lectiva, aquesta fóra sempre conforme a la voluntat general. Els privilegis fonamentats en l'intercanvi dels productes, en els secrets de la producció o en la coordinació dels treballs es trobarien automàticament abolits. La funció de coordinar ja no implicaria cap poder, car el control continu exercit per cadascú faria impossible cap decisió arbitrària. De manera general, la dependència dels homes els uns dels altres deixaria d'implicar que la seva sort es trobés lliurada a l'arbitrarietat, i deixaria d'introduir en la vida humana res de misteriós, ja que cadascú estaria en estat de controlar l'activitat de tots els altres amb recórrer a la pròpia sola raó. Hi ha tan sols una única i mateixa raó per a tots els homes; només esdevenen estranys i impenetrables els uns per als altres quan se n'aparten; així, una societat en què tota la vida material tingués per condició necessària i suficient que cadascú exercís la pròpia raó podria ser del tot transparent per a cada esperit. Quant a l'estimulant necessari per a superar fatigues, dolors i perills, cadascú el trobaria en el desig d'aconseguir l'estima dels companys, però encara més en si mateix; per als treballs que són creacions de

l'esperit, la coerció exterior, esdevinguda inútil i nociva, fóra reemplaçada per una mena de coerció interior; l'espectacle de l'obra inacabada atrau l'home lliure amb tanta de força com el fuet empeny l'esclau. Una tal societat fóra l'única societat d'homes lliures, iguals i agermanats. Els homes estarien certament agafats en lligams col·lectius, però només en la seva qualitat d'homes; mai no serien tractats els uns pels altres com a coses. Cadascú veuria en cada company de treball un altre ell mateix situat en un altre lloc, i l'estimaria com vol la màxima evangèlica. Així, es posseiria, a més a més de la llibertat, un bé encara més preciós; car si res no hi ha més odiós que la humiliació i l'enviliment de l'home per l'home, res no hi ha més bell ni més dolç que l'amistat.

Aquest quadre, considerat en si mateix, es troba, si és possible, encara més lluny de les condicions reals de la vida humana que no la ficció de l'edat d'or. Però a diferència d'aquesta ficció pot servir, en tant que ideal, de punt de referència per a l'anàlisi i l'apreciació de les formes socials reals. El quadre d'una vida social absolutament opressiva sotmetent tots els individus al joc d'un mecanisme cec és, també ell, purament teòric; l'anàlisi que situés una societat en relació a aquests dos quadres s'ajustaria ja més a la realitat, tot i mantenir-se molt abstracta. Apareix així un nou mètode d'anàlisi social que no és pas el de Marx, tot i que parteix, com Marx volia, de les relacions de producció; però així com Marx, la concepció del qual resta d'altra banda poc precisa en aquest punt, sembla haver volgut ordenar els modes de producció en funció del rendiment, hom ací els analitzaria en funció de les relacions entre pensament i acció. És evident que un tal punt de vista no implica gens que la humanitat, en el curs de la història, hagi evolucionat de les formes menys conscients de la producció a les més conscients; la noció de progrés és indispensable a tothom qui cerqui de forjar-se l'avenir per endavant, però quan s'estudia el passat només pot esgarriar l'esperit. Cal llavors substituir-la per la noció d'una escala de valors concebuda fora del temps; però ja no és possible de disposar-hi les diverses formes socials en sèrie, en una tal escala. El que es pot fer és relacionar amb una tal escala tal o tal altre aspecte de la vida social d'una època determinada. És prou clar que els treballs difereixen realment entre ells per quelcom no relacionat ni amb el benestar, ni amb el lleure, ni amb la seguretat, i que tanmateix té a veure amb el cor de tot home; el pescador que dins la seva barca lluita contra onades i vent, tot i patir fred, fatiga, manca de descans, i fins el dormir poc, perill, i un nivell de vida primitiu, té una sort més envejable que l'obrer que treballa a la cadena, tanmateix més afavorit en tots aquells punts. I és que el seu treball s'assembla molt més al de l'home lliure, encara que la rutina i la improvisació cega hi tinguin de vegades una part prou gran. També l'artesà de l'Edat mitjana ocupa, des d'aquest punt de vista, un lloc prou honorable, tot i que la traça, que en els treballs a mà hi té un gran paper, sigui en gran mesura una mena de cosa cega; quant a l'obrer plenament qualificat format per la tècnica dels temps moderns, és potser el que més s'assembla al treballador perfecte. En l'acció col·lectiva hi trobem diferències anàlogues; un equip de treballadors a la cadena vigilats pel contramestre és un trist espectacle, mentre que és bell de veure una colla de treballadors de la construcció, aturats a causa d'una dificultat, pensant cadascun pel seu compte, indicant diversos mitjans d'acció i a la fi aplicant unànimement el mètode concebut per un d'ells, el qual pot indiferentment tenir o no tenir una autoritat oficial sobre els altres. En aquests moments la imatge de la col·lectivitat lliure apareix gairebé pura. Pel que fa a la relació entre la naturalesa del treball i la condició del treballador, és també evident, només que fem una ullada a la història o a la societat actual; fins els esclaus antics eren tractats amb miraments, quan els feien servir de metges o de pedagogs. Ara, però, totes aquestes remarques, encara, només tracten de detalls. Un mètode que permetés d'arribar a visions

de conjunt sobre les diverses organitzacions socials en funció de les nocions de servitud i de llibertat fóra més precios.

Caldria tot primer aixecar com una mena de mapa de la vida social, mapa en què s'indicarien els punts negres on és indispensable que el pensament s'exerceixi i, tot seguit, si es poden dir així, les zones d'influència de l'individu damunt la societat. Es poden distingir tres menes d'intervenció del pensament en la vida social; pot elaborar especulacions purament teòriques, els resultats de les quals seran després aplicats per tècnics; pot exercir-se en l'execució; i pot exercir-se en el comandament i la direcció. En tots els casos, només es tracta d'un exercici parcial i diguem-ne mutilat del pensament, car l'esperit mai hi abraça plenament l'objecte; però és prou perquè els qui en el compliment de la seva funció social estan obligats a pensar conservin millor que els altres la forma humana. Això no és pas només veritat pel que fa als oprimits, sinó a tots els nivells de l'escala social. En una societat fonamentada en l'opressió, no són pas sols els febles, ans també els més poderosos, els asservits per les exigències cegues de la vida col·lectiva, i hi ha empetitiment del cor i de l'esperit tant en els uns com en els altres, per bé que de manera diferent; així, si oposem dues capes socials opressives tals com, per exemple, els ciutadans d'Atenes i la burocràcia soviètica, hi trobem una distància com a mínim tan gran com entre un dels nostres treballadors qualificats i un esclau grec. Pel que fa a les condicions que fan que el pensament tingui més o menys part en l'exercici del poder, fóra fàcil d'establir-les segons el grau de complicació i d'extensió dels afers, el caràcter general de les dificultats a resoldre i el repartiment de les funcions. Així, els membres d'una societat opressiva no solament es distingeixen pel lloc més elevat o més baix en què s'aferren al mecanisme social, sinó també pel caràcter més conscient o més passiu de les seves relacions amb ell, i aquesta segona distinció, més important que la primera, no té cap relació directa amb ella. Quant a la influència que els homes encarregats de funcions socials sotmeses a la direcció de la pròpia intel·ligència puguin exercir sobre la societat de què formen part, depèn, evidentment, de la naturalesa i de la importància d'aquestes funcions; fóra molt interessant de prosseguir l'anàlisi d'aquest punt fins al detall, però igualment molt difícil. Un altre factor molt important de les relacions entre l'opressió social i els individus el constitueixen les facultats de control més o menys àmplies que, sobre les diverses funcions consistents essencialment a coordinar, puguin exercir els homes que no en són investits; és evident que, com més aquestes funcions escapen a aquest control, més la vida col·lectiva esclafa el conjunt dels individus. Cal finalment tenir en compte el caràcter dels lligams que mantenen l'individu en dependència material de la societat que el volta; aquests lligams són adés més fluixos adés més estrets, i poden trobar-s'hi diferències considerables segons que l'home estigui més o menys obligat, en cada moment de l'existència, a girar-se a altri per a tenir els mitjans de consum, els de producció i preservar-se dels perills. Per exemple, l'obrer que té un jardí prou gran per a proveir-se de llegums és més independent que aquells dels seus companys que han de demanar tot l'aliment als comerciants; l'artesà que posseeix les seves eines és més independent que l'obrer de fàbrica, les mans del qual esdevenen inútils quan al patró li plau de retirar-li l'ús de la màquina. Pel que fa a la defensa dels perills, la situació de l'individu a aquest respecte depèn del mode de combat que practiqui la societat en què es troba; allà on el combat és monopoli dels membres d'una certa capa social, la seguretat de tots els altres depèn d'aquests privilegiats; allà on el poder dels armaments i el caràcter col·lectiu del combat donen el monopoli de la força militar al poder central, aquest disposa al seu grat de la seguretat dels ciutadans. En resum, la societat menys dolenta és aquella en què el comú dels homes es troba al màxim de sovint, en actuar, en l'obligació

de pensar, té les més grans possibilitats de control sobre el conjunt de la vida col·lectiva, i posseeix el màxim d'independència. D'altra banda, les condicions necessàries per a rebaixar el pes opressiu del mecanisme social, més enllà de certs límits, s'oposen les unes a les altres; així, no es tracta d'aventurar-se tan lluny com es pugui en cap direcció determinada, sinó, cosa molt més difícil, de trobar un cert equilibri òptim.

La concepció purament negativa de l'afebliment de l'opressió social no pot per si mateixa aportar cap objectiu a la gent de bona voluntat. És indispensable de fer-se almenys una vaga representació de la civilització a què es vol que la humanitat arribi; i poc importa que aquesta representació s'assembli més al simple somnieig que no al pensament verdader. Si les anàlisis precedents són correctes, la civilització més plenament humana fóra aquella que tingués el treball manual per centre, en què el treball manual hi constituís el valor suprem. No es tracta pas de res semblant a la religió de la producció que regnava a Amèrica en el període de prosperitat, i que regna a Rússia des del pla quinquenal; car aquesta religió té per verdader objecte els productes del treball, no pas el treballador, les coses, no pas l'home. No és pas per la seva relació amb el que produeix que el treball manual ha d'esdevenir el valor més alt, sinó per la seva relació amb l'home que l'executa; no ha de ser pas objecte d'honors ni de recompenses, ans constituir per a cada ésser humà allò de què més essencialment té necessitat perquè la seva vida prengui per si mateixa un sentit i un valor als propis ulls. Fins i tot en els nostres dies les activitats que en diem desinteressades, l'esport o fins l'art o el pensament, potser ni hi arriben, a donar l'equivalent del que s'experimenta en enfrontar-se directament al món amb un treball no maquinal. Rimbaud es planyia que "no som al món" i que "la vera vida és absent"; en aquests moments de joia i de plenitud incomparables se sap per esclats que la vera vida és aquí, és amb tot l'ésser que s'experimenta que el món existeix i que s'hi és, al món. Ni la fatiga física no l'arriba a afeblir, la potència d'aquest sentiment, ans més aviat, si no és excessiva, l'augmenta. Si això és possible en la nostra època, ¿quina meravellosa plenitud de vida no podríem esperar d'una civilització en què el treball fóra prou transformat per a exercir-hi plenament totes les facultats, per a constituir l'acte humà per excel·lència? El treball s'hauria de trobar, llavors, al centre mateix de la cultura. No fa gaire, la cultura era considerada per molts com un fi en si mateixa, i en els nostres dies els qui hi veuen més que no una simple distracció hi cerquen ordinàriament un mitjà per a evadir-se de la vida real. El seu verdader valor consistiria, contràriament, a preparar l'home per a la vida real, a armar-lo perquè pogués mantenir, amb aquest univers, que és la seva sort, i amb els seus germans, que són de condició idèntica a la seva, relacions dignes de la grandesa humana. La ciència és avui vista pels uns com un simple catàleg de receptes tècniques i, pels altres, com un conjunt de pures especulacions de l'esperit que es basten a si mateixes; els primers fan massa poc cas de l'esperit i, els segons, del món. El pensament és certament la suprema dignitat de l'home; però quan no cospa el seu objecte, que no pot ser més que l'univers, s'exerceix en el buit i, per consegüent, només en aparença. Ara bé, el que procura a les especulacions abstractes dels científics aquesta relació amb l'univers, que és l'única cosa que els dona un valor concret, és el fet de ser directament o indirectament aplicables. En els nostres dies, és veritat, les seves aplicacions els resten estranyes; els qui elaboren o estudien aquestes especulacions ho fan sense pensar en el seu valor teòric. Almenys al més sovint és així. El dia que fos impossible de comprendre les nocions científiques, fins les més abstractes, sense percebre clarament, tot alhora, la seva relació amb aplicacions possibles, i que fos igualment impossible d'aplicar ni indirectament aquestes nocions sense conèixer-les i comprendre-les a fons, la ciència hauria esdevingut concreta i, el treball, conscient; i solament llavors l'una i l'altre tindrien

el seu ple valor. Fins a aquest dia, ciència i treball tindran sempre quelcom d'incomplet i d'inhumà. Aquells qui fins ara han dit que les aplicacions són la finalitat de la ciència volen dir que la veritat no val pas la pena de cercar-la, que importa només l'èxit; però es podria entendre altrament; es podria concebre una ciència que es proposés com a fi darrer perfeccionar la tècnica no pas per fer-la més potent, sinó senzillament més conscient i més metòdica. A més, el rendiment bé podria progressar, juntament amb la lucidesa; "cerqueu tot primer el regne dels cels, que tota la resta us serà donada en escreix". Una tal ciència fóra en suma un mètode per a dominar la natura, o un catàleg de les nocions indispensables per a arribar a aquesta dominació disposades en un ordre que les fes transparents a l'esperit. És sens dubte així que Descartes concebé la ciència. Pel que fa a l'art d'una tal civilització, hi cristal·litzaria en obres l'expressió d'aquest feliç equilibri entre l'esperit i el cos, entre l'home i l'univers, que només pot existir en acte en les formes més nobles del treball físic; d'altra banda, fins i tot en el passat, les obres d'art més pures han sempre expressat el sentiment o, parlant de manera potser més exacta, el pressentiment d'aquest equilibri. L'esport tindria per fi essencial donar al cos aquesta flexibilitat i, com diu Hegel, aquesta fluïdesa que el fa penetrable al pensament i que permet a aquest d'entrar directament en contacte amb les coses. Les relacions socials serien directament modelades sobre l'organització del treball; els homes s'agruparien en petites col·lectivitats de treballadors, on la cooperació fóra la llei suprema i on tothom podria clarament comprendre i controlar la relació amb l'interès general de les regles a què la seva vida estaria sotmesa. A part d'això, cada moment de l'existència aportaria a cadascú l'ocasió de comprendre i d'experimentar com, els homes, tots, són profundament u, car tots han d'enfrontar una mateixa raó amb obstacles anàlegs; i totes les relacions humanes, de les més superficials a les més tendres, tindrien quelcom d'aquesta fraternitat viril que uneix els companys de treball.

Això, sens dubte, és pura utopia. Descriure, ni que sigui sumàriament, un estat de coses millor que el que hi ha és sempre construir una utopia; tanmateix, res no és més necessari a la vida que descripcions semblants, mentre siguin sempre dictades per la raó. Tot el pensament modern, a més, des del Renaixement, és impregnat d'aspiracions més o menys vagues a aquesta civilització utòpica; fins es va arribar a creure un cert temps que era aquesta la civilització que es formava i que s'entrava a l'època en què la geometria grega davallaria a la terra. Descartes ho va certament creure, així com uns quants dels seus contemporanis. A part d'això, la noció de treball considerat com un valor humà és sens dubte l'única conquesta espiritual que hagi fet el pensament humà des del miracle grec; potser era aquesta l'única llacuna en l'ideal de vida humana que Grècia elaborà i deixà després seu com un heretatge immortal. Bacon fou el primer a fer aparèixer aquesta noció. L'antiga i desesperant maledicció del Gènesi, que presentava el món com un presidi i, el treball, com la marca de l'esclavatge i de l'abjecció dels homes, la va substituir, amb un esclat de geni, per la verdadera carta de les relacions de l'home amb el món: "L'home comanda la natura obeint-la." Aquesta fórmula tan simple hauria de constituir per si sola la Bíblia de la nostra època. És suficient per a definir el treball verdader, el que allibera els homes, i això en la mesura que és un acte de submissió conscient a la necessitat. Després de Descartes, els científics s'han progressivament decantat a considerar la ciència pura com un fi en si; però l'ideal d'una vida consagrada a una forma lliure de feina física, per contra, va començar a aparèixer en els escriptors; i fins domina l'obra mestra del poeta generalment considerat com el més aristocràtic de tots, Goethe. Faust, símbol de l'ànima humana en la seva recerca incansable del bé, abandona fastiguejat la recerca abstracta de la veritat, esdevinguda als seus ulls un joc buit i estèril; l'amor només

el duu a destruir l'ésser estimat; el poder polític i militar es revela un pur joc d'aparences; la troballa de la bellesa l'omple, però sols el temps d'un esclat; la situació de cap d'empresa li dona un poder que creu substancial, però que tanmateix el lliura a la tirania de les passions. Aspira finalment a despullar-se del poder màgic que té, que es pot considerar el símbol de tota mena de poder; s'exclama: "Si em mantingués davant teu, Natura, sols en la meua qualitat d'home, valdria la pena, llavors, de ser una criatura humana"; i acaba assolint, al moment de morir, el presentiment del goig més ple, en representar-se una vida que s'escolaria lliure enmig d'un poble lliure, ocupada sencera en una feina física pesada i perillosa, però acomplerta en fraternal cooperació. Fóra fàcil de citar encara altres noms il·lustres, entre ells Rousseau, Shelley i sobretot Tòlstoi, que desenvolupà aquest tema al llarg de tota la seva obra amb un accent incomparable. Quant al moviment obrer, cada cop que ha sabut defugir la demagògia, és sobre la dignitat del treball que ha fundat les reivindicacions dels treballadors. Proudhon gosava escriure: "El geni del més simple artesà està tan per damunt dels materials que explota com l'esperit d'un Newton ho està de les esferes inerts de què calcula les distàncies, les masses i les revolucions"; Marx, l'obra del qual conté força contradiccions, donava com a característica essencial de l'home, per oposició als animals, el fet de produir les condicions de la pròpia existència i així produir-se indirectament ell mateix. Els sindicalistes revolucionaris, que posen al centre de la qüestió social la dignitat del productor considerat com a tal, formen part del mateix corrent. En conjunt, podem tenir l'orgull de pertànyer a una civilització que ha aportat amb ella el presentiment d'un ideal nou.

Croquis de la vida social contemporània

És impossible de concebre res de més contrari a aquest ideal que la forma que ha pres en els nostres dies la civilització moderna després d'una evolució d'uns quants segles. Mai l'individu no havia estat tan completament lliurat a una col·lectivitat cega, ni mai els homes havien estat més incapaços no solament de sotmetre les seves accions als propis pensaments, sinó fins i tot de pensar. Els termes d'opressors i d'oprimits, la noció de classes, tot això és ben a prop de perdre tota significació, de tan evidents com són la impotència i l'angoixa de tots davant la màquina social, esdevinguda una màquina de rompre cors, d'esclafar esperits, de fabricar inconsciència, estúpida, corrupció, apatia i, sobretot, vertigen. La causa d'aquest dolorós estat de coses és ben clara. Vivim en un món on res no és a la mesura de l'home; hi ha una desproporció monstruosa entre el cos de l'home, l'esperit de l'home, i les coses que constitueixen actualment els elements de la vida humana; tot és desequilibri. No hi ha categoria, grup o classe d'homes que se n'escapi completament, d'aquest desequilibri devorador, a excepció potser d'alguns illots de vida més primitiva; i els joves, que hi són crescuts, que hi creixen, reflecteixen més que els altres, dins seu, el caos que els envolta. Aquest desequilibri és essencialment una qüestió de quantitat. La quantitat es torna qualitat, com va dir Hegel, i en particular una simple diferència de quantitat és prou per a transportar del domini de l'humà al domini de l'inhumà. En abstracte les quantitats són indiferents, ja que s'hi pot canviar arbitràriament la unitat de mesura; però en concret certes unitats de mesura són donades i es mantenen fins ara invariables, per exemple el cos humà, la vida humana, l'any, el dia, la rapidesa mitjana del pensament humà. La vida actual no és pas organitzada a la mesura

de totes aquestes coses; se l'ha transportada a tot un altre ordre de grandàries, com si l'home s'esforcés a elevar-la al nivell de les forces de la natura exterior negligint de tenir en compte la seva pròpia naturalesa. Si afegim que, segons tota aparença, el règim econòmic ha esgotat la seva capacitat de construcció i comença a no poder rutllar si no és soscant de mica en mica les seves bases materials, veurem amb tota la seva simplicitat la verdadera essència de la misèria sense fons que és la sort de les generacions presents. Aparentment gairebé tot s'acompleix, avui, metòdicament; la ciència és reina, el maquinisme envaeix de mica en mica tot el domini del treball, les estadístiques prenen una importància creixent i, en una sisena part del globus, el poder central intenta de regular el conjunt de la vida social per mitjà de plans. Però en realitat l'esperit metòdic desapareix progressivament, perquè el pensament troba cada cop menys on agafar-se. Les matemàtiques constitueixen per si soles un conjunt massa gran i complex perquè el pugui abraçar un esperit; i amb molta més raó el tot format per les matemàtiques i les ciències de la natura; i amb molta més raó encara el tot format per la ciència i les seves aplicacions; i d'altra banda tot és massa estretament lligat perquè el pensament pugui verdaderament copsar-ne nocions parcials. Ara bé, de tot el que l'individu esdevé incapaç de dominar, la col·lectivitat se n'apodera. És així com la ciència és, de ja fa molt i en mesura cada cop més gran, una obra col·lectiva. A dir veritat, els nous resultats, de fet, són sempre obra d'homes determinats; però, tret potser de rares excepcions, el valor de tot resultat depèn d'un conjunt tan complex de relacions amb els descobriments passats i amb les recerques possibles que ni l'esperit de l'inventor no el pot sospesar. Així, les claredats, en acumular-se, prenen aires d'enigma, a la manera del got massa gruixut que deixa de ser transparent. Amb molta més raó, la vida pràctica pren un caràcter cada cop més col·lectiu, i l'individu com a tal hi és cada cop més insignificant. Els progressos de la tècnica i la producció en sèrie redueixen cada cop més els obrers a un paper passiu; arriben, en proporció creixent i en mesura cada cop més gran, a una forma de treball que els permet d'acomplir els gestos necessaris sense concebre'n la relació amb el resultat final. D'altra banda l'empresa ha esdevingut quelcom massa gran i complex perquè un home s'hi pugui plenament reconèixer; i a més a més, en tots els dominis, tots els homes que es troben en els llocs importants de la vida social s'encarreguen d'afers que superen considerablement l'abast d'un esperit humà. Pel que fa al conjunt de la vida social, depèn de tants factors, cada un impenetrablement fosc i barrejant-se entre ells en relacions inextricables, que a ningú se li acudiria ni d'intentar-ne de concebre el mecanisme. Així, la funció social més essencialment lligada a l'individu, la consistent a coordinar, dirigir, decidir, supera les capacitats individuals i esdevé en certa mesura col·lectiva i com anònima.

En la mesura que el que hi ha de sistemàtic en la vida contemporània escapa a la influència del pensament, la regularitat hi és establerta per coses que constitueixen l'equivalent del que, si la col·lectivitat pensés, seria el pensament col·lectiu. La cohesió de la ciència és assegurada per signes; a saber, d'una part per mots o per expressions estereotipades que es fan servir més enllà del que comportarien les nocions primitivament contingudes en ells, i d'una altra pels càlculs algebriks. En el domini del treball, les coses que assumeixen les funcions essencials són les màquines. La cosa que posa en relació producció i consum i que regula l'intercanvi dels productes és la moneda. Finalment, allà on la funció de coordinar i de dirigir és massa feixuga per a la intel·ligència i el pensament d'un sol home, és confiada a una màquina estranya anomenada organització burocràtica, les peces de la qual són homes i, els engranatges, reglaments, relacions i estadístiques. Totes aquestes coses cegues imiten, fins a confondre-s'hi, l'esforç del

pensament. El simple joc del càlcul algèbric ha arribat més d'una vegada al que se'n podria dir una noció nova, només que, però, aquestes imitacions de noció no tenen altre contingut que relacions de signes; i també aquest càlcul és sovint meravellosament capaç de transformar en lleis sèries de resultats experimentals, amb una facilitat desconcertant que fa pensar en les transformacions fantàstiques que veiem en els dibuixos animats. Les màquines automàtiques semblen presentar el model de treballador intel·ligent, fidel, dòcil i consciencios. Pel que fa a la moneda, els economistes han estat molt de temps persuadits que té la virtut d'establir, entre les diverses funcions econòmiques, relacions harmonioses. I els mecanismes burocràtics arriben gairebé a reemplaçar dirigents. Així, en tots els dominis, el pensament, patrimoni de l'individu, és subordinat a enormes mecanismes que cristal·litzen la vida col·lectiva, fins al punt que s'ha gairebé perdut el sentit del que és el verdader pensament. Els esforços, els treballs, les enginyositats dels éssers de carn i de sang que el temps emmena en onades successives a la vida social només tenen valor social i eficàcia a condició de venir-se a cristal·litzar al seu torn en aquests grans mecanismes. El capgirament de la relació entre mitjans i fins, capgirament que en certa mesura és la llei de tota societat opressora, esdevé aquí total o gairebé, i s'estén a gairebé tot. El científic no recorre pas a la ciència per arribar a veure-hi més clar en el propi pensament, sinó que aspira a trobar resultats que puguin venir a afegir-se a la ciència constituïda. Les màquines no funcionen pas per a permetre als homes de viure, però ens resignem a alimentar els homes perquè serveixin les màquines. No és pas que els diners aportin un procediment còmode per a l'intercanvi de productes, és que la venda de productes és un mitjà per a fer circular els diners. Finalment, no és pas que l'organització sigui un mitjà per a exercir una activitat col·lectiva, sinó que l'activitat del grup, el que sigui, és un mitjà per a reforçar l'organització. Un altre aspecte del mateix capgirament consisteix en el fet que els signes, mots i fórmules algèbriques en el domini del coneixement, i la moneda i els símbols de crèdit en la vida econòmica, fan la funció de realitats les coses reals de les quals no en serien més que les ombres, exactament com en el conte d'Andersen en què el savi i la seva ombra s'intercanvien els papers; i és que els signes són la matèria de les relacions socials, mentre que la percepció de la realitat és cosa individual. El desposseïment de l'individu en profit de la col·lectivitat, fora d'això, no és pas total, ni pot ser-ho; però fa de mal concebre que pugui arribar gaire més lluny que avui. El poder i la concentració dels armaments posen totes les vides humanes a mercè del poder central. Per raó de l'extensió formidable dels intercanvis, la majoria d'homes només poden aconseguir la major part del que consumeixen per mitjà de la societat i a canvi de diners; avui, fins els pagesos hi estan sotmesos en gran mesura, a aquesta necessitat de comprar. I com que la gran indústria és un règim de producció col·lectiva, molts homes són obligats, perquè les seves mans puguin atènyer la matèria del treball, a passar per una col·lectivitat que se'ls fa seus i els sotmet a una tasca més o menys servil; i quan la col·lectivitat els rebutja, la força i l'habilitat de les seves mans resten inútils. Fins els pagesos, que fins ara escapaven a aquesta condició miserable, hi han estat reduïts recentment en una sisena part del globus. Un estat de coses tan asfixiant prou suscita per ci per lla una reacció individualista; l'art, i especialment la literatura, en duu senyals; però, com que, en virtut de les condicions objectives, aquesta reacció no pot atènyer ni el domini del pensament ni el de l'acció, resta reclosa en els jocs de la vida interior o en els de l'aventura i dels actes gratuïts, és a dir, no surt del reialme de les ombres; i tot fa pensar que fins i tot aquesta ombra de reacció és abocada a desaparèixer gairebé del tot.

Quan l'home és asservit fins a aquest punt, els judicis de valor només es poden fonamentar, en el domini que sigui, en un criteri purament exterior; no hi ha, en el

llenguatge, terme prou aliè al pensament per a expressar convenientment res tan desproveït de sentit; però es pot dir que aquest criteri es defineix per l'eficàcia, a condició d'entendre per això èxits aconseguits de buit. Fins i tot, una noció científica no és pas apreciada pel contingut, que pot ser completament inintel·ligible, sinó per les facilitats que procura per a coordinar, abreujar, resumir. En el domini econòmic, una empresa és jutjada no pas per la utilitat real de les funcions socials que compleix, sinó per l'extensió que ha assolit i la rapidesa amb què es desenvolupa; i així amb tot. Així, el judici dels valors és en certa manera confiat a les coses en comptes de ser-ho al pensament. L'eficàcia dels esforços de tota mena, certament, ha de ser sempre controlada pel pensament, car, de manera general, tot control procedeix de l'esperit; però el pensament és reduït a un paper tan subaltern que es pot dir, per simplificar, que la funció de controlar ha passat del pensament a les coses. Ara bé, però, aquesta complicació exorbitant de totes les activitats teòriques i pràctiques que així ha destronat el pensament arriba a fer, en agreujar-se encara més, que aquest control exercit per les coses esdevingui al seu torn defectuós i gairebé impossible. Tot és cec, llavors. És així com, en el domini de la ciència, l'acumulació desmesurada de materials de tota mena acaba en un caos tal, que sembla a tocar el moment en què tot sistema apareixerà com a arbitrari. El caos de la vida econòmica és encara molt més evident. En l'execució del treball, la subordinació d'esclaus irresponsables a caps desbordats per la quantitat de coses a vetllar, també ells d'altra banda irresponsables en gran mesura, és causa de defectes i de negligències innumbrables; aquest mal, tot primer limitat a les grans empreses industrials, s'ha estès al camp allà on els pagesos són asservits a la manera dels obrers, és a dir, a la Rússia soviètica. L'extensió formidable del crèdit impedeix a la moneda de fer el seu paper regulador en allò concernent els intercanvis i les relacions entre les diverses branques de la producció; i fóra ben debades que s'intentés de posar-hi remei a cop d'estadístiques. L'extensió paral·lela de l'especulació mena, en gran mesura, a independitzar la prosperitat de les empreses del seu bon funcionament; i això, pel fet que els recursos aportats per la producció de cadascuna d'elles compten cada cop menys al costat de l'aportació contínua de nou capital. En resum, en tots els dominis, l'èxit ha esdevingut una cosa gairebé arbitrària; apareix cada cop més com a obra del pur atzar; i com que constituïa l'única regla en totes les branques de l'activitat humana, la nostra civilització és envaïda per un desordre contínuament creixent, i arruïnada per un balafiament proporcional al desordre. Aquesta transformació s'acompleix en el moment en què les fonts de guany d'on treia en altres temps l'economia capitalista el seu desenvolupament prodigiós es tornen cada cop menys abundoses, i en què les condicions tècniques del treball imposen per si mateixes al progrés de l'equipament industrial un ritme ràpidament decreixent.

Tants de canvis profunds com s'han operat gairebé sense que ens en adonéssim, i tanmateix vivim un període en què l'eix del sistema social s'està diguem que capgirant. Durant tot el curs de l'expansió del règim industrial, la vida social es trobava orientada en el sentit de la construcció. L'equipament industrial del planeta era per excel·lència el terreny on es lliurava la lluita pel poder. Fer créixer una empresa més de pressa que les rivals, i amb els propis recursos, era aquest en general l'objectiu de l'activitat econòmica. L'estalvi era la regla de la vida econòmica; es restringia al màxim el consum no solament dels obrers, ans també dels capitalistes i, de manera general, totes les despeses no orientades a l'equipament industrial. Els governs tenien per missió, abans que res, de preservar la pau civil i internacional. Els burgesos tenien el sentiment que seria indefinidament així per al màxim benestar de la humanitat; indefinidament, però, no podia pas ser. En els nostres dies, la lluita pel poder, tot i mantenir en certa mesura

l'aparença de les mateixes formes, ha canviat completament de naturalesa. L'augment formidable de la part que en les empreses hi té el capital material, si es compara amb la del treball vivent, la disminució ràpida de les taxes de benefici que n'ha resultat, la massa perpètuament creixent de les despeses generals, el malbaratament, les pèrdues, l'absència de tot element regulador que permeti d'ajustar les diverses branques de la producció, tot impedeix que l'activitat social pugui encara tenir per pivot el desenvolupament de l'empresa mitjançant la transformació del guany en capital. Sembla com si la lluita econòmica hagi deixat de ser una rivalitat per a esdevenir una mena de guerra. Es tracta, no ja tant d'organitzar bé el treball, com d'arrabassar per mitjà d'accions la més gran part possible de capital disponible escampat per la societat, i d'arrabassar tot seguit la més gran quantitat possible de diners dispersos arreu per mitjà de productes; tot es juga en el domini de l'opinió i gairebé de la ficció, a cops d'especulació i de publicitat. Trobant-se el crèdit en la clau de tot èxit econòmic, l'estalvi és reemplaçat per les despeses més folles. El terme de propietat ha esdevingut gairebé buit de sentit; ja no es tracta, per a l'ambició, de fer prosperar un afer de què se sigui el propietari, sinó de fer passar sota el propi control el més gran sector possible de l'activitat econòmica. Amb poques paraules, per a caracteritzar d'una manera d'altra banda vaga i sumària aquesta transformació, d'una foscor gairebé impenetrable, es tracta actualment, en la lluita pel poder econòmic, molt menys de construir que de conquerir; i com que la conquesta és destructora, el sistema capitalista, que tanmateix en aparença s'ha mantingut aproximadament com fa cinquanta anys, s'orienta tot ell a la destrucció. Els mitjans de la lluita econòmica, publicitat, luxe, corrupció, inversions formidables basades gairebé enterament en el crèdit, venda de productes inútils per procediments quasi violents, especulacions destinades a arruïnar les empreses rivals, tendeixen tots molt més a socavar les bases de la nostra vida econòmica que no pas a ampliar-les. Però tot això és ben poca cosa, al costat de dos fenòmens connexos que comencen a aparèixer clarament i a fer pesar damunt la vida de tothom una amenaça tràgica; a saber, d'una part, el fet que l'Estat tendeix cada cop més, i amb una extraordinària rapidesa, a esdevenir el centre de la vida econòmica i social i, de l'altra, la subordinació de l'econòmic al militar. Si intentem d'analitzar aquests fenòmens en detall, ens veiem deturats per un garbuix gairebé inextricable de causes i efectes recíprocs; però la tendència general és prou clara. És prou natural que el caràcter cada cop més burocràtic de l'activitat econòmica afavoreixi el progrés del poder de l'Estat, que és l'organització burocràtica per excel·lència. La transformació profunda de la lluita econòmica va en el mateix sentit; l'Estat és incapaç de construir, però pel fet de concentrar en les seves mans els mitjans de coerció més poderosos, és dut en certa manera, justament pel seu pes, a esdevenir a poc a poc l'element central allà on es tracta de conquerir i de destruir. Finalment, essent que l'extraordinària complicació de les operacions d'intercanvi i de crèdit impedeix a partir d'ara que amb la moneda n'hi hagi prou per a coordinar la vida econòmica, bé cal que una aparença de coordinació burocràtica ho supleixi; i l'organització burocràtica central, que és l'aparell de l'Estat, ha de ser naturalment menada, tard o d'hora, a ser qui talli el bacallà en aquesta coordinació. El pivot al voltant del qual gira la vida social així transformada no és altre que la preparació per a la guerra. Des del moment que la lluita pel poder s'opera per la conquesta i la destrucció o, altrament dit, per una guerra econòmica difusa, no té res d'estrany que la guerra pròpiament dita vingui a ocupar el primer pla. I com que la guerra és la forma pròpia de la lluita pel poder quan els competidors són Estats, tot progrés en la dominació de l'Estat sobre la vida econòmica té per efecte orientar la vida industrial en mesura encara un xic més gran vers la preparació per a la guerra; mentre que,

recíprocament, les exigències contínuament creixents de la preparació per a la guerra contribueixen a sotmetre cada dia més el conjunt de les activitats econòmiques i socials de cada país a l'autoritat del poder central. Apareix prou clarament que la humanitat contemporània tendeix, un xic a tot arreu, a una forma totalitària d'organització social, per fer servir el terme que els nacional-socialistes han posat de moda, és a dir, a un règim en què el poder de l'Estat decidiria sobiranament en tots els camps, fins i tot i sobretot en el camp del pensament. Rússia n'és un exemple gairebé perfecte, d'un tal règim, per a la més gran desgràcia del poble rus; els altres països només podran acostar-s'hi, fora de capgiraments anàlegs al d'octubre de 1917, però sembla inevitable que, poc o molt, tots s'hi acostin, en el curs dels anys que vindran. Aquesta evolució només farà que donar al desordre una forma burocràtica i fer créixer encara més la incoherència, el balafament, la misèria. Les guerres menaran a un consum insensat de matèries primeres i d'utilitatge, a una folla destrucció dels béns de tota mena llegats per les generacions precedents. Quan el caos i la destrucció hagin atès el límit a partir del qual el funcionament de l'organització econòmica i social esdevingui materialment impossible, la nostra civilització morirà; i la humanitat, retornada a un nivell de vida més o menys primitiu, a una vida social dispersa en col·lectivitats molt més petites, tornarà a començar per una via nova que ens és absolutament impossible de preveure.

Afigurar-se que puguem encarrilar la història en una direcció diferent transformant el règim a base de reformes o de revolucions, esperar la salvació d'una acció defensiva o ofensiva contra la tirania i el militarisme, és somiar despert. No hi ha res on recolzar-hi ni que siguin simples temptatives. La fórmula de Marx per la qual el règim engendraria els seus propis enterraments rep cada dia cruels desmentiments; i ens demanem d'altra banda com Marx vagi poder mai creure que l'esclavatge pugui formar homes lliures. Mai encara, a la història, cap règim d'esclavatge ha caigut sota els cops dels esclaus. La veritat és que, segons una fórmula cèlebre, l'esclavatge envileix l'home fins al punt de fer-se estimar d'ell; que la llibertat només és preciosa als ulls dels qui efectivament la posseeixen; i que un règim enterament inhumà, com el nostre, lluny de forjar homes capaços d'edificar una societat humana, modela a la seva imatge tots els qui li són sotmesos, tant oprimits com opressors. Arreu, tot i que en graus diferents, la impossibilitat de relacionar el que es dona amb el que es rep ha matat el sentit del treball ben fet, el sentiment de la responsabilitat, i ha suscitat la passivitat, l'abandó, l'hàbit d'esperar-ho tot de l'exterior, la creença en miracles. Fins i tot al camp, el sentiment d'un lligam profund entre la terra que alimenta l'home i l'home que la treballa s'ha esvaït en gran mesura des que el gust per l'especulació, les variacions imprevisibles de la moneda i dels preus han habituat els pagesos a girar l'esguard de la banda de ciutat. L'obrer no té pas consciència de guanyar-se la vida amb l'acció de produir; simplement, l'empresa l'asserveix cada dia llargues hores, i li atorga cada setmana una suma de diners que li dona el poder màgic de suscitar en un instant productes bo i fets, exactament com els rics. La presència d'aturats innumbrables, la cruel necessitat de mendicar un lloc de treball, fan veure el salari menys com un salari que com una almoïna. Pel que fa als aturats, per molt que siguin paràsits involuntaris, i a sobre miserables, no per això deixen de ser paràsits. De manera general, la relació entre el treball aportat i els diners rebuts és tan difícilment copsable que apareix gairebé com a contingent, de manera que el treball és vist com un esclavatge i els diners com un favor. Els medis anomenats dirigents són ferits de la mateixa passivitat que tots els altres, pel fet que, desbordats com són per un oceà de problemes inextricables, fa molt que han renunciat a dirigir. Debades cercariem, de dalt a baix de l'escala social, cap medi d'homes en què pogués germinar un dia la idea que podrien, si s'escaigués, haver-se de fer càrrec

del destí de la societat; les declamacions dels feixistes és l'únic que podria crear aquesta il·lusió, però són buides. Com s'esdevé sempre, la confusió mental i la passivitat deixen via lliure a la imaginació. A tot arreu, hom s'obsedeix amb una representació de la vida social que, tot i diferir considerablement de medi a medi, és sempre feta de misteris, de qualitats ocultes, de mites, d'ídols, de monstres; tothom creu que el poder resideix misteriosament en un dels medis a què no té accés, car quasi ningú no comprèn que no resideix enlloc, de manera que arreu el sentiment dominant és aquesta por vertiginosa que produeix sempre la pèrdua de contacte amb la realitat. Cada medi és vist, des de fora, com un objecte de malson. En els medis relacionats amb el moviment obrer, els somnis són turmentats per monstres mitològics de noms Finança, Indústria, Borsa, Banca i d'altres; els burgesos somnien altres monstres, que anomenen líders, agitadors, demagogs; els polítics consideren els capitalistes éssers sobrenaturals, els únics a tenir la clau de la situació, i recíprocament; cada poble es mira els pobles del davant com monstres col·lectius animats d'una perversitat diabòlica. Podríem desenvolupar aquest tema fins a l'infinit. En una situació com aquesta, un sòmines qualsevol pot ser vist com un rei i fer-ne fins a cert punt el paper gràcies a aquesta sola opinió; i no és pas només veritat pel que fa als homes, això, ans també pel que fa als medis dirigents. Res no hi ha més fàcil, també, que estendre un mite qualsevol per tota una població. De l'aparició de règims "totalitaris" sense precedents a la història, no ens n'hem pas d'estranyar, doncs. Es diu sovint que la força és impotent per a domesticar el pensament; però perquè això sigui veritat cal que hi hagi pensament. Allà on les opinions forassenyades fan d'idees, la força ho pot tot. És ben injust de dir per exemple que el feixisme anul·la el pensament lliure; en realitat és l'absència de pensament lliure el que fa possible la imposició per la força de doctrines oficials enterament mancades de significació. En veritat, un tal règim, a sobre, fa créixer considerablement l'embrutiment general, i poca esperança hi ha per a les generacions que hagin crescut en les condicions que suscita. En els nostres dies, tota temptativa d'embrutiment dels éssers humans troba, a la seva disposició, mitjans ben poderosos. Per contra, una cosa és impossible, fins i tot en disposició de la millor tribuna; a saber, difondre àmpliament idees clares, raonaments correctes, visions generals raonables.

No se'n pot doncs esperar ajut, dels homes; i, ni que es pogués, no per això deixarien de ser vençuts per endavant per la força de les coses. La societat actual no proporciona altres mitjans d'acció que màquines per a esclafar la humanitat; siguin quines siguin les intencions dels qui les manegen, aquestes màquines esclafen i esclafaran mentre existeixin. Amb els presidis industrials constituïts per les grans fàbriques, només es poden fabricar esclaus, no pas treballadors lliures, i encara menys treballadors que puguin constituir una classe dominant. Amb canons, avions i bombes, es pot escampar la mort, el terror, l'opressió, no pas la vida i la llibertat. Amb les màscares de gas, els refugis i les alertes, es poden forjar miserables ramats d'éssers enfollits, disposats a cedir als terrors més insensats i a acollir amb reconeixement les més humiliants tiranies, no pas ciutadans. Amb la gran premsa i la T.S.F., es pot fer empassar a tot un poble, amb l'esmorzar o el sopar, opinions estereotipades i justament per això absurdes, car fins les visions raonables es deformen i esdevenen falses en l'esperit del qui les rep sense reflexió. Però amb aquestes coses no es pot suscitar ni un esclat de pensament. I sense fàbriques, sense armes, sense gran premsa, no es pot fer res contra els qui ho posseeixen, tot això. I és així amb tot. Els mitjans poderosos són opressius, els mitjans febles són inoperants. Cada cop que els oprimits han volgut constituir agrupaments capaços d'exercir una influència real, aquests agrupaments, ja amb nom de partit, ja de sindicat, han reproduït íntegrament dins seu totes les tares del règim que pretenien reformar o abatre, a saber, l'organització

burocràtica, el capgirament de la relació entre mitjans i fins, el menyspreu de l'individu, la separació entre pensament i acció, el caràcter maquinal del pensament, la utilització de l'embrutiment i la mentida com a mitjans de propaganda, i així successivament. L'única possibilitat de salvació consistiria en una cooperació metòdica de tots, poderosos i febles, amb vistes a una descentralització progressiva de la vida social; però l'absurditat d'una tal idea salta immediatament a la vista. Una tal cooperació no es pot imaginar ni en somnis, en una civilització que descansa sobre la rivalitat, sobre la lluita, sobre la guerra. Fora d'una tal cooperació, és impossible d'aturar la cega tendència de la màquina social a una centralització creixent, mentre aquesta màquina no s'encalli brutalment i esclati a trossos. ¿Quin pes poden tenir-hi els desigs i els precs dels qui no ocupen llocs de comandament, quan, reduïts a la impotència més tràgica, són simples joguines de forces cegues i brutals? Quant als qui posseeixen un poder econòmic o polític, hostilitzats que són contínuament per les ambicions rivals i les potències hostils, no poden pas treballar a afeblir el propi poder sense condemnar-se gairebé de segur a ser-ne desposseïts. Com més se sentin animats de bones intencions, més seran empesos, fins de mal grat, a intentar estendre el seu poder per ampliar la seva capacitat de fer el bé; que ve a ser oprimir esperant d'alliberar, com féu Lenin. És de tota evidència impossible que la descentralització surti del poder central; en la mesura que el poder central s'exerceix, se subordina tota la resta. De manera general, la idea de despotisme il·lustrat, que sempre ha tingut un caràcter utòpic, és avui dia completament absurda. En presència de problemes la varietat i la complexitat dels quals ultrapassen infinitament tant els grans esperits com els petits, cap dèspota al món no en pot ser, d'il·lustrat. Si alguns homes poden esperar, a còpia de reflexions honestes i metòdiques, de percebre alguna claror enmig d'aquesta obscuritat impenetrable, no és pas certament el cas d'aquells a qui els neguits i les responsabilitats del poder priven alhora de lleure i de llibertat d'esperit. En una tal situació, ¿què poden fer els qui encara s'obstinen, contra vent i marea, a respectar la dignitat humana en si mateixos i en els altres? No res, sinó esforçar-se a afegir un xic de joc als engranatges de la màquina que ens trosseja; aprofitar totes les ocasions per a desvetllar un punt el pensament arreu on puguin; afavorir tot el que sigui susceptible, en el domini de la política, de l'economia o de la tècnica, de deixar per ci per lla a l'individu una certa llibertat de moviments dins els lligams amb què l'envolta l'organització social. És certament alguna cosa, però no es va pas lluny, amb això. En conjunt, la situació en què ens trobem és prou semblant a la d'uns viatgers del tot ignorants que es trobessin en un automòbil llançat a tota velocitat, sense conductor, per un país accidentat. ¿Quan es produirà la fractura després de la qual es podrà intentar de construir alguna cosa nova? Potser és cosa d'unes quantes desenes d'anys, potser també de segles. Cap dada no permet de trobar-hi cap terme probable. Sembla, mentrestant, que els recursos materials de la nostra civilització no és pas probable que s'esgotin abans d'un període prou llarg de temps, fins i tot tenint-hi en compte possibles guerres; i, d'altra banda, com que la centralització, en abolir tota iniciativa individual i tota vida local, destrueix per la seva sola existència tot el que podria servir de base a una organització diferent, es pot suposar que el sistema actual subsistirà fins al límit extrem de les seves possibilitats. Comptat i debatut, sembla raonable de pensar que les generacions que es trobaran amb les dificultats de l'esfondrament del règim actual encara no han nascut. Pel que fa a les generacions actualment amb vida, potser són, de totes les que s'han succeït en el curs de la història humana, les que hauran hagut de suportar més responsabilitats imaginàries i menys de reals. Aquesta situació, un cop plenament compresa, deixa una llibertat d'esperit meravellosa.

Conclusió

¿Què exactament en morirà, i què en subsistirà, de la civilització actual? ¿En quines condicions, en quin sentit, la història es desenvoluparà tot seguit? Aquestes qüestions són insolubles. El que sabem per endavant és que la vida serà menys inhumana com més gran serà la capacitat individual de pensar i actuar. La civilització actual, de què els nostres descendents sens dubte en recolliran com a mínim fragments en herència, conté, massa que ho sentim, la capacitat d'esclafar l'home; però també conté, almenys en germen, la capacitat d'alliberar-lo. Hi ha en la nostra ciència, malgrat totes les foscors que hi porta una mena de nova escolàstica, esclats admirables, parts límpides i lluminoses, maneres de fer de l'esperit perfectament metòdiques. En la nostra tècnica, també, hi ha gèrmens d'alliberament del treball. No pas, sens dubte, com es creu comunament, de la banda de les màquines automàtiques; aquestes màquines són vistes certament com a capaces, des del punt de vista purament tècnic, de descarregar els homes d'allò que el treball pugui contenir de maquinal i inconscient, però en contrapartida van indissolublement lligades a una organització de l'economia excessivament centralitzada i, per consegüent, molt opressiva. Altres tipus de la màquina-eina, tanmateix, han produït, sobretot abans de la guerra, el més bell tipus potser de treballador conscient que hagi aparegut a la història, l'obrer qualificat. Si, en el curs dels darrers vint anys, la màquina-eina ha pres formes cada vegada més automàtiques, si el treball acomplert, fins i tot amb màquines de model relativament vell, ha esdevingut cada cop més maquinal, és la concentració creixent de l'economia que n'és la causa. Qui sap si una indústria dispersa en innumbrables petites empreses no suscitaria una evolució inversa de la màquina-eina i, paral·lelament, formes de treball demanant encara molta més consciència i enginy que no el treball més qualificat de les fàbriques modernes. Menys ens podem estar d'esperar-ho com més tinguem en compte que l'electricitat aporta la forma d'energia que convindria a una tal organització industrial. Essent que la nostra impotència gairebé completa davant els mals presents ens dispensa almenys, un cop clarament compresa, d'amoïnar-nos per l'actualitat fora dels moments en què en patim directament la ferida, ¿quina tasca més noble podríem assumir que la de preparar metòdicament un tal avenir treballant a fer l'inventari de la civilització present? És verdaderament una tasca que ultrapassa de lluny les possibilitats tan limitades d'una vida humana; a més, orientar-se per un camí com aquest és condemnar-se de segur a la solitud moral, a la incomprensió, a l'hostilitat tant dels enemics de l'ordre existent com dels seus servidors; i, quant a les generacions futures, res no permet de suposar que, en tot cas, l'atzar els fes arribar, a través de les catàstrofes que ens en separen, els fragments d'idees que haguessin pogut elaborar avui dia uns quants esperits solitaris. Ara, fóra una bogeria plànyer-se d'una tal situació. Mai cap pacte amb la Providència no ha promès l'eficàcia ni dels esforços més generosos. I quan hom ha decidit no refiar-se, en si i en el propi entorn, més que dels esforços amb deu i principi en el pensament del qui els acompleix, fóra ridícul de desitjar que una operació màgica permetés d'obtenir grans resultats amb les ínfimes forces de què disposen els individus isolats. No és mai per raons com aquesta que una ànima ferma es pot deixar tòrcer quan veu clarament una cosa a fer, i una de sola. Es tractaria doncs de separar, en la civilització actual, allò que pertany de dret a l'home considerat com a individu d'allò que de natural

forneix armes contra ell a la col·lectivitat, cercant alhora els mitjans de desenvolupament dels primers elements en detriment dels segons. Pel que fa a la ciència, no s'ha pas d'intentar engrandir-la més, l'excessiva massa que ja constitueix; cal fer-ne el balanç per a permetre a l'esperit de posar en clar el que pròpiament li pertany, allò constituït per nocions clares, i deixar a part el que només és procediment automàtic de coordinació, unificació, resum o fins i tot descoberta; cal intentar de reconduir aquests procediments a maneres de fer conscients de l'esperit; cal, de manera general, arreu on es pugui, concebre i presentar els resultats com un simple moment en l'activitat metòdica del pensament. A aquest efecte, un estudi seriós de la història de les ciències és sens dubte indispensable. Quant a la tècnica, caldria estudiar-la a fons, en la seva història, en el seu estat actual, en les seves possibilitats de desenvolupament, i això des d'un punt de vista del tot nou, que ja no fóra el del rendiment, sinó el de la relació del treballador amb el seu treball. Finalment, caldria fer sortir a plena llum l'analogia dels processos que aconsegueix el pensament humà, d'una banda en la vida quotidiana i especialment en el treball, i de l'altra en l'elaboració metòdica de la ciència. Encara que un seguit de reflexions així orientades hagués de restar sense influència sobre l'evolució ulterior de l'organització social, no per això perdria el seu valor; els destins futurs de la humanitat no són pas l'únic objecte mereixedor de consideració. Sols uns fanàtics poden valorar la pròpia existència només en tant que serveix una causa col·lectiva; oposar-se a la subordinació de l'individu a la col·lectivitat implica que es comenci per refusar de subordinar el propi destí al curs de la història. Per a determinar-se a un tal esforç d'anàlisi crítica, n'hi ha prou de comprendre que permetria a qui l'emprengués de defugir el contagi de la follia i del vertigen col·lectiu, restablint pel seu compte, per damunt de l'ídol social, el pacte original de l'esperit amb l'univers.

Nota del traductor:

1.- Aquest text, Simone Weil l'escrigué al llarg dels mesos de març a desembre de 1934.